

Vergaderjaar 2024–2025

36 600 K Vaststelling van de begrotingsstaat van het Defensiematerieelbegrotingsfonds (K) voor het jaar 2025

Nr. 2

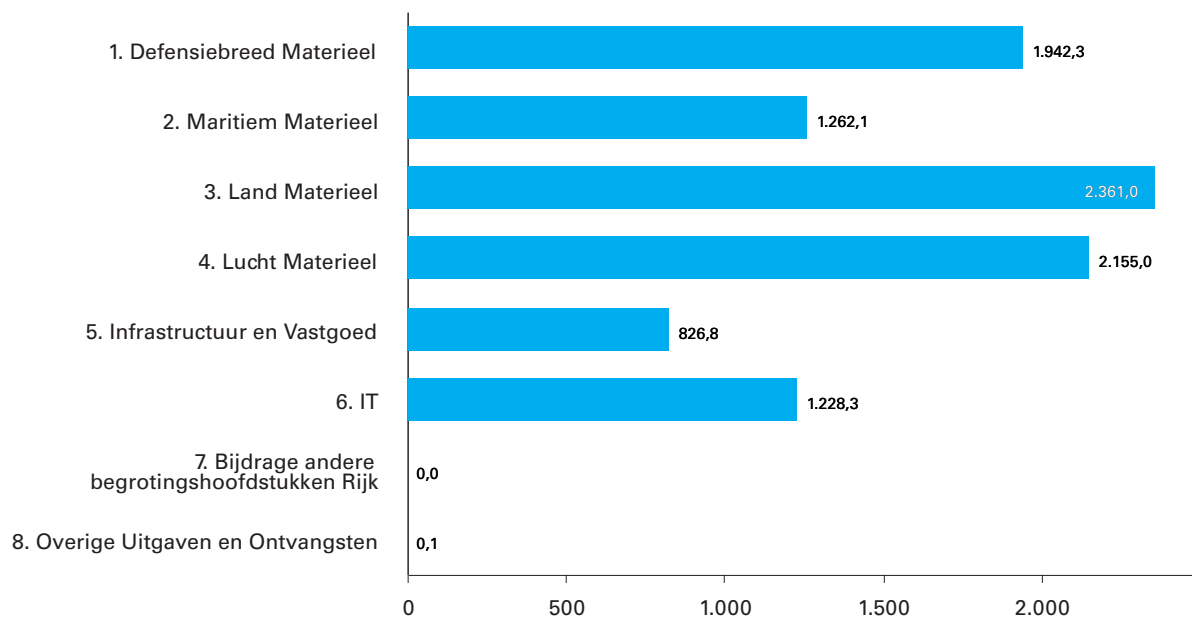
MEMORIE VAN TOELICHTING

INHOUDSOPGAVE

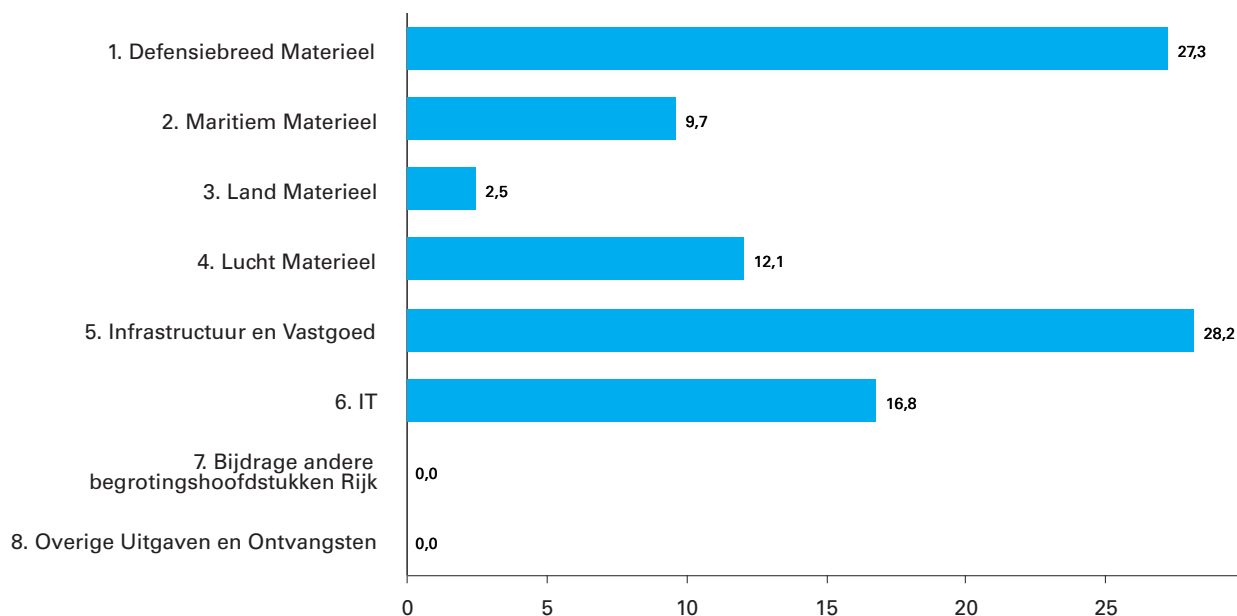
Geraamde uitgaven en ontvangsten	2
A. Artikelsgewijze toelichting bij het begrotingswetsvoorstel	3
B. Artikelsgewijze toelichting bij de begrotingsartikelen	4
1. LEESWIJZER	5
2. DEFENSIEMATERIEELAGENDA	9
2.1 Belangrijkste beleidsmatige mutaties	17
3. ARTIKELN	20
3.1 Artikel 1: Defensiebreed materieel	20
3.2 Artikel 2: Maritiem materieel	28
3.3 Artikel 3: Land materieel	33
3.4 Artikel 4: Lucht materieel	38
3.5 Artikel 5: Infrastructuur en Vastgoed	43
3.6 Artikel 6: IT	48
3.7 Artikel 7: Bijdragen andere begrotingen Rijk	53
3.8 Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten	54
4. BIJLAGEN	57
4.1 Bijlage instandhouding vastgoed	57
4.2 Bijlage verdiepingshoofdstuk	60
4.3 Bijlage NGF	68
4.4 Bijlage afkortingen	69

GERAAMDE UITGAVEN EN ONTVANGSTEN

Geraamde uitgaven begrotingshoofdstuk K 2025 (bedragen x € 1 mln.). Totaal € 9.775,5

Geraamde ontvangsten begrotingshoofdstuk K 2025 (bedragen x € 1mln.). Totaal € 96,6

A. ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING BIJ HET BEGROTINGSWETSVOORSTEL

Wetsartikel 1

De begrotingsstaten die onderdeel zijn van de Rijksbegroting, worden op grond van artikel 2.3, eerste lid, van de Comptabiliteitswet 2016 elk afzonderlijk bij de wet vastgesteld.

Het wetsvoorstel strekt ertoe om de onderhavige begrotingsstaat voor het aangegeven jaar vast te stellen.

Alle voor dit jaar vastgestelde begrotingswetten tezamen vormen de Rijksbegroting voor dat jaar. Een toelichting bij de Rijksbegroting als geheel is opgenomen in de Miljoenennota.

Met de vaststelling van dit wetsartikel worden de uitgaven, verplichtingen en de ontvangsten vastgesteld. De in de begrotingsstaat opgenomen begrotingsartikelen worden in onderdeel B van deze memorie van toelichting toegelicht (de zogenoemde begrotingstoelichting).

De Minister van Defensie,

R.P. Brekelmans

B. ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING BIJ DE BEGROTINGSARTIKELN

Het Ministerie van Defensie heeft twee begrotingen:

1. De reguliere defensiebegroting (Hoofdstuk X van de Rijksbegroting);
2. De fondsbegroting van het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF; Hoofdstuk K van de Rijksbegroting).

Het DMF zorgt voor de financiering en de bekostiging van de investeringen en de instandhouding van het materieel, de infrastructuur en het vastgoed en de IT-middelen van Defensie. Door een apart fonds voor het defensiematerieel wordt voorzien in een meerjarig integraal beheer van de financiering en de bekostiging van de ontwikkeling, de verwerving, de instandhouding en de afstoting van het materieel, de infrastructuur en het vastgoed en de IT-middelen van het Ministerie van Defensie teneinde te komen tot een meer schokbestendige begroting.

1. LEESWIJZER

Structuur

De begroting van het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF) is gebaseerd op de rijksbegrotingsvoorschriften van het Ministerie van Financiën; dit geldt ook voor de memorie van toelichting. De leeswijzer volgt vervolgens de opbouw van de memorie van toelichting. De memorie van toelichting is de uitleg bij het hierboven beschreven wetsvoorstel.

De memorie van toelichting van het DMF begint met de Defensiematerieelagenda. De Defensiematerieelagenda behandelt de prioritaire projecten waarbij zoveel mogelijk de samenhang met de beleidsdoelstellingen uit de Defensiebegroting wordt aangegeven. Ook wordt inzicht gegeven in de overprogrammering, het realisatievermogen en de instandhouding. Waar mogelijk zal verwezen worden naar integrale documenten die eerder aan uw Kamer zijn gestuurd.

Na de Defensiematerieelagenda komen de begrotingsartikelen aan bod. De begroting van het DMF kent acht artikelen. De eerste vier artikelen geven inzicht in de projecten en instandhouding van het Defensiematerieel. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen materieel dat Defensiebreed ingezet wordt (artikel 1), maritiem materieel (artikel 2), land materieel (artikel 3) en lucht materieel (artikel 4). De artikelen 5 en 6 behandelen respectievelijk het vastgoed en de IT van Defensie. Het DMF werd tot dusverre gevoed via de Defensiebegroting; de voeding verliep via artikel 7. Vanaf Prinsjesdag 2024 wordt budget direct overgeheveld van de Defensiebegroting en de begrotingen van andere departementen naar de betreffende artikelen op het DMF. De overige uitgaven en ontvangsten zijn terug te vinden op artikel 8.

Het DMF bevat vier bijlagen. Dit zijn achtereenvolgens de instandhoudingsbijlage voor het vastgoed, het verdiepingshoofdstuk, het nationaal groeifonds (NGF) en de lijst met gehanteerde afkortingen.

Opzet DMF

De Defensiebegroting (hoofdstuk X) bevat het voorgenomen Defensiebeleid. De begroting van het DMF bevat de uitwerking van dat beleid in concrete projecten, inclusief de instandhouding. Om het inzicht in de investeringen te vergroten, worden per artikel in de tabel "*budgettaire gevolgen van beleid*" de verplichtingen, uitgaven en eventuele ontvangsten met betrekking tot investeringen en instandhouding voor een periode van vijftien jaar gepresenteerd.

Investeringsen

Alle nieuwe investeringsprojecten waarvoor een A-brief is verzonden met een projectbudget van meer dan € 250,0 miljoen worden apart benoemd. Daarnaast worden alle projecten in realisatiefase met een projectbudget van meer dan € 50,0 miljoen per artikel in een tabel opgenomen die inzicht geeft in de budgetreeksen op projectniveau. In de (reguliere) budgettaire tabel wordt een onderscheid gemaakt naar drie fasen: de voorbereidingsfase, de onderzoeksfase en de realisatiefase. Het projectbudget bestaat uit de onderzoekskosten, de basisraming en de risicoreservering. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Er is in de voorbereidingsfase nog sprake van flexibiliteit in de programmering van de projecten; voor de besteding van deze budgetten zijn nog geen juridisch of bestuurlijk bindende afspraken gemaakt. Voor de

Defensie Materieelproces (DMP) plichtige projecten worden de A-brieven naar de Kamer verzonden. De kern van de A-brief is een functionele beschrijving van de capaciteit die Defensie wil verwerven.

Voor projecten in de onderzoeksfase geldt dat de behoeftestelling is onderkend, maar nog wordt onderzocht hoe invulling gegeven wordt aan de behoefte. Voor DMP-plichtige projecten geldt dat de A-brieven zijn aangeboden aan de Kamer. In de onderzoeksfase (B-fase) wordt de verwervingsstrategie vastgesteld, dat wil zeggen de manier waarop Defensie het materieel wil verwerven. Daarnaast worden eventuele alternatieven onderzocht, een planning en een financiële onderbouwing verder gespecificeerd. Defensie informeert de Tweede Kamer aan het einde van de B-fase middels de B-brief. De C-fase (vervolgonderzoek) is uitsluitend aan de orde als Defensie tijdens de B-fase concludeert dat een (verder) ontwikkelings-traject nodig is om in de behoefte te voorzien. In de Verwervingsvoorbereidingsfase (D-fase) kiest Defensie een product (of dienst) en een leverancier. Defensie informeert de Kamer hierover in de D-brief.

Voor projecten in de realisatiefase betekent dat de opdracht voor verwerving is gegeven aan de uitvoeringsorganisatie. Zij starten de verwervingsvoorbereidingsfase (D-fase). Voor grote materieel en IT-projecten is dat het Commando Materieel en IT (COMMIT) en voor grote Vastgoed en Infra projecten gaat dit om het Defensie Ondersteuningscommando (DOSCO).

Deze werkwijze komt overeen met het Defensie Projectenoverzicht (DPO). Informatie over investeringsprojecten die jaarlijks in het DPO wordt gepubliceerd, is op hoofdlijnen geïntegreerd in het DMF. De Kamer ontvangt het DPO op Verantwoordingsdag in mei. Het DPO omvat meer gedetailleerde informatie over alle projecten gelijk aan of boven de € 50,0 miljoen die in onderzoek of realisatie zijn. Materieel-, vastgoed- en wapensysteem-gebonden IT-projecten uit het DPO waarbij een significante afwijking is opgetreden, worden opgenomen in de DPO-afwijkingsrapportage, uw Kamer ontvangt deze rapportage gelijktijdig met het DMF op Prinsjesdag.

Instandhouding

Instandhoudingsuitgaven zijn de uitgaven die nodig zijn om het materieel operationeel te houden. De instandhoudingsuitgaven in de begrotingsartikelen zijn bij verschillende Defensieonderdelen belegd. Deze uitgaven kunnen ook uitgaven ten behoeve van andere Defensieonderdelen bevatten als gevolg van het assortimentsgewijs werken (AGW). Het AGW beoogt de logistieke keten van een aantal artikelen centraal te beleggen, dus bij één Defensieonderdeel. Dat Defensieonderdeel wordt dan ook budgettair belast met de uitgaven van voor andere Defensieonderdelen verworven artikelen.

Groeiparaagraaf

In de begroting 2025 zijn ten opzichte van de ontwerpbegroting 2024 de volgende verbeteringen doorgevoerd:

Allereerst is een aantal aanpassingen doorgevoerd waardoor de toelichtingen en tabellen in de artikelen beter aansluiten bij het Defensie Projectenoverzicht (DPO) en de Afwijkingsrapportage (AWR). Daarnaast is ook een aantal aanpassingen en aanvullingen doorgevoerd om beter aan te sluiten op de Rijksbegrotingsvoorschriften (RBV) van het Ministerie van Financiën.

Defensie heeft, waarvoor steun is uitgesproken in de motie-Valstar c.s. (Kamerstukken II 2021/22, 35925-X, nr. 70), het Defensie Materieelproces (DMP) geactualiseerd met ingang van 2023 (Kamerstuk [27 830, nr. 379](#) van 1 november 2022). Met de geactualiseerde brochure 'DMP bij de tijd 2.0' (Kamerstuk [27 830, nr. 431](#), van 10 mei 2024) zijn de eerdere aanpassingen van het DMP gecodificeerd. Zo is de mandateringsgrens opgehoogd naar € 250,0 miljoen. De eerdere mandateringsgrens van € 100,0 miljoen stamt uit 2001. Deze bijstelling corrigeert voor inflatie en kostprijsstijgingen van militair materieel sinds de vorige aanpassingen van de geldbedragen aan de Euro in 2001 (Kamerstuk [27 830, nr. 2](#) van 11 mei 2001). Tevens is de financiële ondergrens opgehoogd van € 25,0 miljoen naar € 50,0 miljoen. Daarnaast is met ingang van 2024 het DPO uitgebracht met Verantwoordingsdag in mei, waarna de AWR gelijktijdig met de begroting op Prinsjesdag wordt verzonden.

De begroting sluit nu beter aan op de mandateringsgrens door voortaan de nieuwe investeringsprojecten met een projectbudget van meer dan € 250,0 miljoen en waarvan de A-brieven zijn aangeboden aan de Kamer apart te benoemen. Voorheen werden projecten met een budget van meer dan € 100,0 miljoen apart benoemd, in lijn met de destijds geldende mandateringsgrens.

Vanwege het aangepaste verzendmoment van het DPO neemt Defensie voortaan alle projecten in realisatiefase met een projectbudget boven de ondergrens (€ 50,0 miljoen) op in een tabel per artikel. Deze tabel is herkenbaar en sluit aan bij het DPO en de AWR. In deze tabel geeft Defensie de budgetreeksen weer per project, zodat uw Kamer op Prinsjesdag van al deze DMP-plichtige projecten informatie over de actuele stand ontvangt.

Om beter aan te sluiten op zowel het DPO als de RBV, is de structuur van de artikelen aangepast. In lijn met de RBV hanteert Defensie de voorgeschreven opbouw (zie onderstaand).

A. Algemene doelstelling

B. Rol en verantwoordelijkheid

C. Beleidswijzigingen

D. Tabel Budgettaire gevolgen van beleid

E. Toelichting op de instrumenten

Door het opnemen van het onderdeel «C. Beleidswijzigingen» kan Defensie per artikel ingaan op projecten met een budget van meer dan € 250,0 miljoen waarvan sinds de ontwerpbegroting van het voorgaande jaar een A-brief is verzonden. Daarbij wordt verwezen naar de bijbehorende Kamerbrief en het DPO. Tevens zal uw Kamer op de hoogte worden gebracht van aanpassingen van een grote omvang of aanpassingen/bijzonderheden op politiek gevoelige projecten. Tot slot stelt deze sectie Defensie in staat om inhoudelijk in te gaan op opvallende tendensen die van invloed zijn op de projecten, plannen en budgetten.

Daartegenover staat dat niet meer op detailniveau wordt ingegaan op alle projecten onder «E. Toelichting op de instrumenten», maar conform de RBV op instrumentniveau wordt toegelicht. De informatievoorziening per

project loop via het DPO en de AWR. Hiernaar zal op de artikelen worden verwezen. De bestaande projecten in realisatie met een budget van meer dan € 50,0 miljoen zijn wel opgenomen in de eerder omschreven tabellen.

Bij het beter aansluiten op het DPO en bij de Rijksbegrotingsvoorschriften behoort ook dat de informatie in de begroting zo veel als mogelijk comptabel tot stand komt. De wijze waarop Defensie in de artikelen rapporteert over de besteding van het instandhoudingsbudget sluit daarop aan. De instandhoudingsbijlage, welke in 2023 voor het eerst bij de begroting is opgenomen, komt extracomptabel tot stand en de overzichten van deze wapensystemen sluiten niet aan op de instandhoudingsuitgaven zoals geraamd per artikel. Dit komt omdat aan individuele wapensystemen vaak meerdere Defensieonderdelen bijdragen, waardoor de instandhoudingsuitgaven worden begroot op verschillende artikelen. Omdat de instandhoudingsuitgaven in de begroting reeds comptabel worden toegelicht en een extracomptabel opgestelde bijlage daarmee weinig informatiewaarde toevoegt, wordt de bijlage in de ontwerpbegroting 2025 niet langer opgenomen.

Tot slot wordt het gebruik van artikel 7 van het DMF opgeheven. Het DMF werd tot dusverre gevoed via de Defensiebegroting. Vanaf Prinsjesdag 2024 wordt budget direct overgeheveld van de Defensiebegroting en de begrotingen van andere departementen naar de betreffende artikelen op het DMF. Door budget naar het DMF over te hevelen door middel van een interdepartementale budgetoverheveling in plaats van door middel van artikel 7 wordt de administratieve last verminderd en wordt de verdeling van middelen tussen de Defensiebegroting en het DMF beter inzichtelijk gemaakt.

2. DEFENSIEMATERIEELAGENDA

Inleiding

De verslechterde geopolitieke situatie leidt tot een urgente en structurele behoefte aan meer militairen, meer materieel en meer activiteiten. Defensie groeit. Met het oog op het veranderende speelveld, dient Defensie te beschikken over hoogwaardig materieel, IT en fysieke infrastructuur. Met het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF) zorgt Defensie voor effectief, meerjarig en integraal beheer van financiering en bekostiging van de ontwikkeling, verwerving, onderhoud en uiteindelijke vervanging van materieel, IT en fysieke infrastructuur.

Met de Voorjaarsnota 2024 heeft het kabinet Rutte IV additionele financiële middelen beschikbaar gesteld. Zo ontvangt Defensie een additioneel bedrag van € 500 miljoen (2028, structureel vanaf 2030). Met deze middelen vult Defensie op korte termijn de munitievoorraden versneld aan (Kamerstuk [27 830, nr. 434](#) van 14 mei 2024) en intensiveert het de investeringen in luchtverdediging. Met het hoofdlijnenakkoord voegt de nieuwe regering vanaf 2029 structureel € 2,4 miljard aan toe aan de begroting. In 2027 en 2028 worden, als geleidelijke groei naar deze structurele reeks, respectievelijk € 1,4 miljard en € 1,7 miljard toegevoegd.

Defensie legt prioriteit op de invulling van hoofdtak 1: het beschermen van het Nederlandse grondgebied en dat van onze bondgenoten. Defensie werkt daarom onverminderd door aan de realisatie van het investeringsprogramma voor grote materieelprojecten. Met de Defensienota 2022 is dit investeringsprogramma gegroeid met structureel € 5 miljard. De Defensienota 2024 bouwt hierop voort.

Budgettaire verwerking Defensienota 2024

In de Defensienota legt Defensie uit waarom en hoe de krijgsmacht en de Defensieorganisatie worden versterkt. En hoe concreet invulling wordt gegeven aan het extra budget dat met het hoofdlijnenakkoord is toegevoegd aan het Defensiebudget. Hiermee geeft de Defensienota invulling aan het hoofdlijnenakkoord, het regeerprogramma en de veiligheidsstrategie voor het Koninkrijk der Nederlanden.

Het structurele extra budget voor Defensie uit het hoofdlijnenakkoord bedraagt € 2,4 miljard. In de Defensienota wordt toegelicht welke investeringen Defensie hiermee financiert en welke doelen en versterkingen daarmee worden nagestreefd. Het structurele extra budget is toegevoegd aan de Defensiebegroting en aan dit DMF. Onderstaande tabel geeft de verdeling van dit extra budget weer voor komende begrotingsperiode. In onderstaande tabel is onderscheid gemaakt tussen de Defensiebegroting en het DMF; binnen het DMF is een verdeling naar de afzonderlijke investeringsartikelen opgenomen. Ten tijde van het opstellen van de Begroting 2025 bleek de intensivering uit het hoofdlijnenakkoord, als gevolg van macro-economische ontwikkelingen, niet voldoende om de NAVO-norm te halen. Hierop heeft het kabinet maatregelen genomen door op de Aanvullende Post middelen voor Defensie te reserveren. Deze middelen zijn onder andere bestemd voor de versterking van de Defensieorganisatie en het versterken van de grensbewaking.

Tabel 1 Verdeling budget hoofdlijnenakkoord op Defensiebegrotingen (kasuitgaven, bedragen x € 1000)

Omschrijving	2025	2026	2027	2028	2029
Defensiebegroting (artikel 12)	o	o	225.676	440.407	588.416
DMF	o	o	1.689.548	2.089.884	2.668.483
Artikel 1 - Defensiebreed	o	o	52.596	215.776	496.604
Artikel 2 - Maritiem	o	o	40.828	234.542	252.323
Artikel 3 - Land	o	o	961.273	959.022	1.122.040
Artikel 4 - Lucht	o	o	305.850	326.544	493.515
Artikel 8 - Overige uitgaven en ontvangsten	o	o	329.000	354.000	304.000
Totaal	o	o	1.915.224	2.530.290	3.256.899
Overprogrammering	o	o	– 515.224	– 830.290	– 856.899
Totaal Hoofdlijnenakkoord	o	o	1.400.000	1.700.000	2.400.000

Omdat de budgetten pas vanaf 2027 daadwerkelijk ingezet kunnen worden voor kasuitgaven, wordt de toevoeging van deze budgetten niet inhoudelijk toegelicht bij de afzonderlijke artikelen. Dit is wel het geval voor de bijbehorende verplichtingen, indien deze verplichtingen eerder dan 2027 worden vastgelegd. Het betreft bijvoorbeeld de verplichtingen op de artikelen 1 en 3, respectievelijk voor de investeringen in munitievoorraden en de zware infanteriebrigade (*Heavy Infantry Brigade*).

Met een geleidelijke opbouw vanaf 2027 naar een structurele omvang € 2,4 miljard vanaf 2029 geeft Defensie niet alleen invulling aan de in de Defensienota geformuleerde doelen en ambities, maar bouwt Defensie ook in een noodzakelijk en realistisch tempo aan de versterking van de krijgsmacht en de Defensieorganisatie. Defensie houdt met deze investeringsraming nadrukkelijk rekening met interne, externe en marktomstandigheden, zodat noodzaak, ambitie en realisme op de juiste wijze meewegen in deze raming. Hiertoe maakt Defensie ook gebruik van overprogrammering – dit is zichtbaar in bovenstaande tabel op de voorlaatste regel. De toelichting op de inzet van overprogrammering is onderaan deze Defensiematerieel-agenda opgenomen.

Actualisatie en wendbaarheid Defensie Materieelproces

Met de actualisatie van het Defensie Materieelproces (DMP) (Kamerstuk [27 830, nr. 431](#), van 10 mei 2024), kan Defensie beter inspelen op veranderende behoeften en sneller en effectiever handelen in een markt waarin de vraag naar materieel en wapensysteemgebonden IT toeneemt. Daarnaast worden vastgoedprojecten niet meer conform het DMP behandeld. Defensie informeert de Kamer voortaan in de Stand van Defensie of in een verzamel-brief over ontwikkelingen in het vastgoedportfolio.

Defensie verwacht in de komende jaren meer en grotere materieel- en wapensysteemgebonden IT-projecten te starten, waarvoor de schaarse capaciteit in de ‘voorzien-in’ keten zo efficiënt mogelijk moet worden ingezet. ‘Wendbaarheid’ in deze keten betreft zowel het prioriteren van projecten als kortere doorlooptijden.

Investerings

De huidige veiligheidssituatie vraagt om een krijgsmacht die in staat is om in te zetten op een krachtige afschrikking en collectieve verdediging. Dit doen wij in NAVO-verband en met Europese partners voor zowel ons eigen als het bondgenootschappelijk grondgebied. Het investeringsprogramma van Defensie bestaat uit een breed scala van investeringen in nieuwe capaciteiten en wapensystemen, gevechtsondersteuning, informatiegestuurd optreden, vastgoed, munitie, duurzaamheid en innovatie.

Dit versterkt de noodzaak tot meer en intensievere samenwerking met de Nederlandse industrie. Het kabinet zet zich in om de capaciteiten van de Nederlandse en Europese defensie-industrie snel op te schalen. Dit is van belang voor het NAVO-bondgenootschap als geheel voor het versterken van de afschrikking en verdediging. Maar het is ook nodig binnen Europa voor het verminderen van risicovolle strategische afhankelijkheden en het daarmee vergroten van de leveringszekerheid en de strategische autonomie (Kamerstuk [36 410 X](#), nr. 93 van 7 juni 2024).

Toegenomen geopolitieke onrust leidt tot meer vraag en onzekerheid over productieketens in de mondiale defensiemarkt. In combinatie met krapte op de arbeidsmarkt in veel Europese landen, heeft dit tot gevolg dat het tempo van de geplande investeringen van Defensie onder druk staat. Defensie plaatst de eerder geraamde investeringen nadrukkelijk in een realistischer investeringsritme. Dit betekent dat € 0,5 miljard aan investeringsprojecten van 2025 worden doorgeschoven naar 2027 en latere jaren. In de Supplaire begroting September 2024 bij het DMF wordt in totaal € 1,55 miljard van 2024 doorgeschoven naar 2027 en latere jaren. Met deze verschuivingen en met de geleidelijke toevoeging van het extra budget uit het hoofdlijnenakkoord is de investeringsraming van Defensie actueel en voldoet de raming aan de ambities en doelstellingen van Defensie.

Nieuwe materieelprojecten en mijlpalen

Om de Nederlandse krijgsmacht te versterken en om voorbereid te zijn op de uitvoering van hoofdtak 1, het beschermen van eigen en bondgenootschappelijk grondgebied, blijft Defensie investeren in huidige en nieuwe capaciteiten. Hierin spelen de NAVO *Capability Targets* een sturende rol in de keuzes die worden gemaakt. Zo gaat Defensie verder met de programmabesteding van programma's als Foxtrot (Kamerstuk [27830](#), nr. 418 van 20 november 2023) en F-35 (Kamerstuk [26 488](#), nr. 475 van 14 februari 2024). Met een programmabesteding wil Defensie snel kunnen inspelen op nieuwe dreigingen en technologische ontwikkelingen, daar waar het reguliere DMP-proces vanwege bijvoorbeeld het internationale karakter van het F-35 programma niet geheel toereikend is.

Ook gaat Defensie in 2025 verder met de vervanging van oud materieel en modernisering van capaciteiten, bijvoorbeeld door *midlife updates* en upgrades van materieel door te voeren. In 2025 start Defensie met enkele grote nieuwe projecten, in het bijzonder:

- Verwerving Anti-Torpedo Torpedo, een project voor zelfverdediging tegen vijandelijke torpedo's;
- Defensie verwacht in 2025 de behoeftestelling te versturen voor de vervanging van de 'MK48 Heavyweight Torpedo' voor de onderzeeboten;
- De *Midlife Update* (MLU) van de Boxer-pantserwielvoertuigen. Met updates conform de laatste stand van de techniek, gevechtskracht en veiligheid, verlengt Defensie de levensduur van gehele Boxer-vloot;
- Met de Chinook Block Upgrade zorgt Defensie ervoor dat de systemen van de helikopter interoperabel blijven met internationale bondgenoten en investeert het in zelfbeschermingssystemen om de steeds veranderende dreigingen het hoofd te kunnen bieden;
- Defensie gaat in 2025 verder met de modernisering van de *command & control* (AirC2) systemen van de luchtgevechtsleiding. Alle locaties krijgen moderne apparatuur zodat het systeem als geheel betrouwbaar, effectief, beheersbaar en toekomstbestendig is.

Daarnaast verwacht Defensie in 2025 het verwervingstraject van een aantal projecten af te ronden door contracten te sluiten met leveranciers. Voorbeelden van dergelijke projecten zijn:

- Vervanging hulpvaartuigen;
- Vervangende sneeuwvoertuigen voor het Korps Mariniers;
- Multifunctionele ondersteuningsvaartuigen;
- Wissellaadsystemen, Trekker-opleggercombinaties en Wielbergingsvoertuigen (WTB);
- Vervanging *Medium Range Air Defence* en *Short Range Air Defence* (MRAD/SHORAD).

Van een aantal projecten die al langer lopen, zijn in 2025 leveringen te verwachten, zoals bij:

- De verwerving van het *Combat Support Ship* (CSS);
- De vervanging van de mijnenbestrijdingscapaciteit;
- De vervanging van de MK46 *Lightweight Torpedo*;
- De interim-voorziening voor het 12kN *Air Assault* voertuig;
- De laatste van 28 gemoderniseerde Apache (AH-64E) helikopters wordt in 2025 terug verwacht;
- De leveringen van de Multi Missie Radar (MMR) van Thales-Hengelo;
- Levering van de serieproductie gemoderniseerde CV90.

Defensie zet in op een verdere aanvulling van inzetvoorraden munitie en investeert daarmee in de gezamenlijke afschrikking en gevechtskracht. De benodigde omvang van de inzetvoorraad munitie voor de eerste hoofdtak is gebaseerd op de NAVO-norm. Tegelijkertijd is de urgentie van het op niveau brengen van de munitievoorraden verder toegenomen vanwege de dreiging van een grootschalig conflict. Nu meerdere landen tegelijkertijd voorraden verhogen en met een structurele meerbehoefte komen, ontstaan kansen om onder andere via onze bestellingen gericht de toekomstige productie- en leveringszekerheid van de Europese industrie te verhogen (Kamerstuk [36 410 X, nr. 93](#) van 7 juni 2024).

Op gebied van munitie verwacht Defensie in 2025 leveringen van 127mm maritieme vuursteungranaten, evenals de nieuwe *Naval Strike Missile* (NSM) van de Europese fabrikant Kongsberg, welke de verouderde Harpoon raketten op de fregatten vervangen (Kamerstuk [27 830, nr. 216](#)). Ook zal Defensie in 2025 extra orders plaatsen voor levering van zowel NAVO-genormeerde Battle Decisive Munitions (BDM) als non-Battle Decisive Munitions (non-BDM). Verder draagt Defensie bij aan de opschaling van de munitieproductiecapaciteit in Nederland via samenwerking met de Nederlandse defensie-industrie en kennisinstituten. Defensie zet in op technologieën waar Nederland concurrerend is en waarbij sprake is van goede verdeling van productie over partnerlanden. Dit betreft voornamelijk kapitale munitie. Defensie zoekt hierbij naast industriesamenwerking in Nederland en Europa ook de samenwerking met strategische partners als de VS, bijvoorbeeld voor licentieproductie in Nederland van BDM waar de NAVO om vraagt.

Interoperabiliteit en internationale samenwerking

Om internationaal en Europees effectief te kunnen oefenen en opereren, zijn interoperabiliteit en standaardisatie met partners en bondgenoten essentieel. Hiervoor streeft Defensie naar minder specifiek nationale eisen en meer standaardisatie binnen de NAVO en binnen Europa. Defensie sluit daartoe aan bij de verwerving van wapensystemen door partners en biedt ook proactief deze partners de mogelijkheid om aan te sluiten bij Nederlandse projecten. Wanneer Nederland samenwerkt met partners voor

de verwerving van materieel, wordt in samenwerking met het Ministerie van Economische Zaken actief de betrokkenheid van de Nederlandse industrie bevorderd. Bovendien werkt Nederland aan een strategische positionering van de Nederlandse industrie binnen grote materieelprojecten in EU of NAVO verband. Enkele voorbeelden van succesvolle samenwerking zijn:

- Na Nederland hebben ook Noorwegen, Denemarken en Litouwen de Multi Missie Radar (MMR) van de Nederlandse producent Thales-Hengelo besteld. De landen werken samen binnen de MMR-*usergroup*.
- In 2023 heeft de landmacht de beschikking gekregen over het PULS raketartillerie-systeem. Duitsland roept op het Nederlandse contract vijf PULS raketartilleriesystemen af. Daarnaast is Spanje toegetreden tot de Europese gebruikersgroep die nu Denemarken, Duitsland, Nederland en Spanje omvat.
- Nederland en Duitsland vervangen gezamenlijk de *Airborne* voertuigen waarvoor Duitsland als *lead nation* optreedt en assemblage in Nederland plaatsvindt.
- Voor de Pantserhouwitser is Duitsland in gesprek met de leverancier over het MLU pakket voor het systeem. Dit project is een binationale samenwerking, waarin Duitsland *lead nation* is.
- De *Midlife Update* (MLU) van de NH90 maritieme gevechtshelikopter voert Defensie uit samen met drie Europese partners: België, Duitsland en Italië.
- Nederland werkt samen met *lead nation* Zweden en Denemarken aan nieuw te bouwen CV90 infanteriegevechtsvoertuigen om deze voertuigen te leveren aan Oekraïne. Met Zweden is afgesproken om een deel van de productiecapaciteit in Nederland te vestigen.

Naast deze gezamenlijke projecten intensificeert Defensie de samenwerking binnen internationale gebruikersgroepen van verschillende wapensystemen, zoals voor de F-35, Chinook, Apache, Boxer, CV90, Fennek, Pantserhouwitser, Multi Missie Radar, NASAMS en PATRIOT.

Vastgoed

De krijgsmacht heeft meer ruimte nodig om eenheden op te leiden, te trainen en om oefeningen uit te voeren. Defensie werkt toe naar een duurzame vastgoedportefeuille die qua omvang en samenstelling in balans is met de beschikbare financiële middelen en waarbij rekening wordt gehouden met de groei van de organisatie. Defensie concentreert, verduurzaamt en vernieuwt haar vastgoed (Strategisch Vastgoedplan 2022, Kamerstuk [36 124 nr. 12](#) van 2 december 2022).

Door te concentreren op nieuwe en gerevitaliseerde kazernes, kan Defensie diverse huidige locaties aanbieden als perspectieflocatie voor een andere bestemming, ondanks de verwachte groei van de Defensie organisatie, onder meer in relatie tot hoofdtak 1. Hiermee verlaagt Defensie de jaarlijkse exploitatie- en onderhoudskosten van haar vastgoed. Tegelijkertijd moet Defensie voor de bestaande kazernes ook voldoen aan wet- en regelgeving op het gebied van verduurzaming van het vastgoed. De noodzakelijke inhaalslag is inmiddels gestart.

Aan onder andere de volgende projecten/ruimte vragen werkt Defensie door in 2025:

- De nieuwe kazerne van het Korps Commandotroepen in de regio Rucphen/Roosendaal;
- De concentratie van de Luchtmobiele Brigade in (de regio) Schaarsbergen;

- De concentratie van de eenheden die nu in Assen en Havelte gestationeerd zijn;
- De concentratie van logistieke en operationele eenheden in de omgeving van Soesterberg;
- De start van de uitvoering van het Bestuursakkoord Ontwikkeling Maritiem Cluster Den Helder.

De Tweede Kamer wordt verder geïnformeerd over de uitvoering van het SVP 2022 en over de uitvoering van bovengenoemde projecten via de Stand van Defensie of via een verzamelbrief over de ontwikkelingen in het vastgoed. Defensie realiseert zich wat de impact is van deze projecten op de omgeving. Overleg met de regio heeft dan ook een stevige plek in de zorgvuldige (ruimtelijke) processen die voor ieder project worden doorlopen.

IT

Door te investeren in IT, *data science*, *artificial intelligence* en *cyber security* werkt Defensie aan de digitale transformatie om gereed te zijn voor het conflict van de toekomst. Daarbij ligt de focus op het ontwikkelen en implementeren van vernieuwende IT die een technologisch hoogwaardige krijgsmacht ondersteunt. Ondanks de schaarste aan IT-personeel, zet Defensie in 2025 stappen aan de hand van een aantal programma's:

- Het programma Grensverleggende IT (GrIT) levert releasematig functionaliteiten op, waarbij de prioriteit ligt op het beschikbaar stellen van operationele IT-infrastructuur;
- Vanuit het wapensysteemgebonden IT-programma FOXTROT zet Defensie stappen in de aanschaf van radiomiddelen om communicatiemiddelen te vervangen in het operationele veld;
- Met het programma Roger vervangt Defensie SAP, de huidige software voor het managen van bedrijfsprocessen voor SAP S/4HANA. Defensie verwacht de vervanging in 2025 af te ronden;
- Met het programma Defensie Open op Orde (DOO) versterkt Defensie de informatiehuishouding en transparantie. In 2025 voert het programma bij elk defensieonderdeel een actieplan uit om de informatiehuishouding naar een hoger niveau te tillen, in opmaat naar een gezaghebbende informatiepositie;
- In 2024 is Defensie begonnen met de stapsgewijze implementatie van het documentmanagementsysteem DefDoc. Dit wordt doorgezet in 2025. In 2027 werkt heel Defensie met DefDoc;
- Tot slot gaat Defensie in 2025 verder met een aantal simulatie projecten voor opleiding en training. Gereedstellingstrajecten worden op deze wijze efficiënter uitgevoerd. Dit betreft onder andere simulatoren van schepen en landvoertuigen.

Kennis en Innovatie

Op gebied van materieel zal Defensie in 2025 verder inzetten op innovatie. In de Voortgangsbrief Uitvoeringsagenda Innovatie en Onderzoek (Kamerstuk [31 125, nr. 130](#) van 23 mei 2024) blikt Defensie terug op de behaalde resultaten in 2023 en begin 2024. In de vooruitblik geeft Defensie aan dat de focus ligt op vijf prioritaire technologiegebieden: intelligente systemen zoals onbemanste systemen en drones, sensoren, slimme materialen, ruimtevaart en quantumtechnologie. Doorontwikkelingen op deze gebieden zijn essentieel voor een toekomstbestendige krijgsmacht. Daarnaast beschikt Nederland over unieke kennis en/of industriële positie op deze technologiegebieden.

Defensie start in 2025 verschillende technologieontwikkelings- en kort-cyclische innovatieprojecten binnen de eerder genoemde prioritaire technologiegebieden. Waar mogelijk doet Defensie dit samen met andere partijen in regionale ecosystemen. Zo benut Defensie de kennis die aanwezig is bij kennisinstituten TNO, NLR en Marin en betreft zij universiteiten en hogescholen. De (Nederlandse) defensie-industrie, start-ups en MKB spelen een belangrijke rol in deze ecosystemen. De uitdagingen en behoeftes van Defensie worden gekoppeld aan high-tech oplossingen die de Nederlandse industrie biedt. Hierin worden veelal *dual-use* technologieën doorontwikkeld en uitgetest voor defensietoepassingen. Defensie onderzoekt verschillende financieringsmogelijkheden, nationaal en internationaal, om innovaties verder te brengen.

Voorbeelden van innovatieve projecten die in 2025 worden gestart of uitgevoerd, zijn:

- Initiële Counter-Unmanned Aircraft Systems (C-UAS), een innovatief project waarmee Defensie de beschikking heeft over materieel om drones te detecteren, identificeren en – indien nodig – te bestrijden (technologiegebied ‘Intelligente systemen’);
- Doorontwikkeling Boxer, waarbij Defensie glasvezelversterkte composieten toepast in de militaire voertuigen. Het gaat hierbij specifiek om gewichtsbesparing op grote werkstukken zoals bijvoorbeeld de missiemodule van de Boxer (technologiegebied ‘Slimme Materialen’);
- *Optical communication alliance*, een innovatieve samenwerking binnen het *Brainport Innovation & Technology Security* (BITS)-ecosysteem. Defensie ontwikkelt, samen met verschillende bedrijven, lasersatellietcommunicatie verder door (technologiegebieden ‘Ruimtevaart’ en ‘Intelligente systemen’);
- *Onboard object* classificatie met hyperspectrale satelliet data, een geavanceerde techniek die gebruikt wordt om objecten en materialen op aarde te identificeren en te classificeren met behulp van beelden die zijn vastgelegd door satellieten. Het betreft hier een nationaal technologieontwikkelingsproject, met als doel om de vast te stellen welke zaken benodigd zijn om toekomstige satellietmissies *realtime* dataproducten te laten leveren voor de Landmacht, Luchtmacht en Marine (technologiegebied ‘Ruimtevaart’).

Overprogrammering

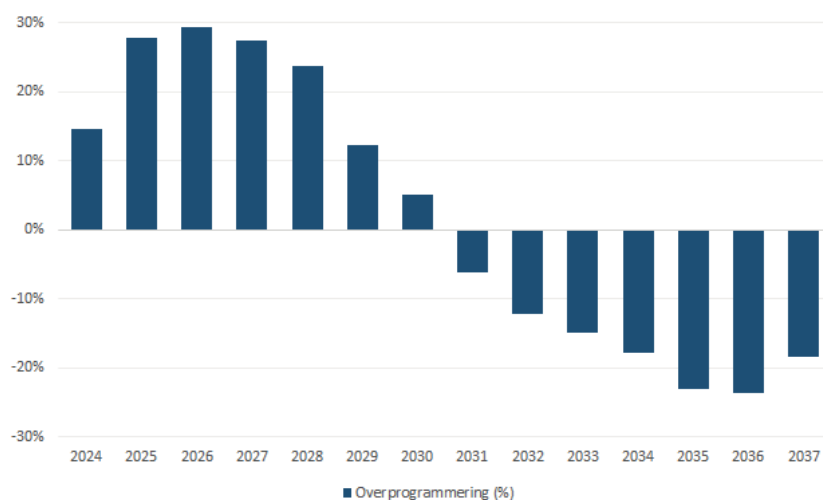
Als gevolg van interne en/of externe factoren kunnen investeringsprojecten vertragen ten opzichte van de raming. Het realisatievermogen van Defensie en de huidige krapte op de defensiemarkt als gevolg van schaarse strategische grondstoffen en de personele tekorten zijn voorbeelden van deze factoren. Defensie hanteert daarom het instrument overprogrammering om het toegewezen totaalbudget in het DMF tijdig te realiseren, ondanks de te verwachten vertragingen bij individuele projecten. Bij overprogrammering worden in de eerste jaren meer plannen gestart dan past binnen het budgettaire kader van deze jaren. Over de gehele planperiode van 15 jaar sluit de programmering aan op het totaal beschikbare budget.

Onderprogrammering in latere jaren compenseert de overprogrammering in eerdere jaren. De overprogrammering wordt vastgesteld op basis van het toegewezen DMF budget per jaar en mag in elk begrotingsjaar maximaal 30% zijn. In onderstaande grafiek is de jaarlijkse omvang van de onder-/overprogrammering daarom ook weergegeven in een percentage. De omvang van de onder-/overprogrammering in euro is opgenomen in de budgettaire tabellen bij de afzonderlijke investeringsartikelen. Het totaal

van de overprogrammering in 2025 bedraagt € 2,8 miljard. Defensie maakt deze overprogrammering zichtbaar door middel van negatieve standen op instrumentniveau per artikel.

Omdat de impact van interne en externe factoren op de realisatie op korte termijn – gedurende de eerste jaren van de begrotingsperiode – groot kan zijn, is sprake van relatief grotere overprogrammering. Op korte termijn kan bijvoorbeeld vertraging optreden door vertraagde goedkeuring op Foreign Military Sales (FMS). Tevens kampen leveranciers met een personeelstekort, dit kan leiden tot vertraagde leveringen en zorgt er mede voor dat de defensie-industrie de wereldwijde vraag moeilijk kan bijbenen. De overprogrammering neemt in omvang af in latere jaren van de begrotingsperiode. Vanaf 2031 is sprake van onderprogrammering. Deze onderprogrammering compenseert voor de overprogrammering eerder in de planperiode.

Figuur 1

2.1 Belangrijkste beleidsmatige mutaties

Tabel 2 Belangrijkste beleidsmatige uitgavenmutaties t.o.v. vorig jaar (bedragen x € 1000)

	Art.	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Stand begroting 2024 (inclusief NvW)		10.923.657	11.020.900	10.927.304	10.341.365	10.224.912	9.889.473
Belangrijkste mutaties							
Eerste suppletoire begroting		- 1.113.064	- 655.896	1.586.335	694.775	1.120.842	551.703
Prijsbijstelling DMF	8	322.136	328.921	326.063	308.201	304.973	296.903
Eindejaarsmarge	8	695.530	0	0	0	0	0
Kasschuif investeringen	1, 2, 3, 4, 5, 6	- 2.100.000	- 900.000	1.400.000	600.000	500.000	500.000
IT diversen	6	35.000	35.000	30.000	30.000	30.000	30.000
Valuta	1, 2, 3, 4, 5, 6	- 33.621	- 43.986	- 39.060	- 72.640	- 85.523	- 57.489
Interdepartementale budgetoverhevelingen	1, 2, 3, 6	6.136	11.849	13.707	14.990	51.450	- 15
Overige mutaties	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8	- 38.245	- 87.680	- 144.375	- 185.776	319.942	- 217.696
Mutaties begroting 2025		- 1.567.721	- 589.509	- 190.748	1.653.697	1.727.721	2.267.267
Strategische samenwerking met de industrie	1, 8	150.000	0	0	0	0	0
Verdelen middelen Hoofdlijnenakkoord	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8	0	0	0	1.179.326	1.264.594	1.816.584
Realistisch kasritme	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8	- 1.550.000	- 500.000	0	686.334	687.333	676.333
Overheveling uitbreiding MQ-9	1, 4, 6	- 14.893	- 74.102	- 100.103	- 100.135	- 100.196	- 100.196
Overheveling MPeskadron Kmar	1, 3, 4, 6	- 7.571	- 14.412	- 24.861	- 35.451	- 35.608	- 35.677
Interdepartementale budgetoverhevelingen	1, 3, 5, 6	5.621	46.945	4.585	4.006	3.796	3.754
Overige mutaties	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8	- 150.878	- 47.940	- 70.369	- 80.383	- 92.198	- 93.531
Stand ontwerpbegroting 2025		8.242.872	9.775.495	12.322.891	12.689.837	13.073.475	12.708.443

Toelichting

Mutaties eerste suppletoire begroting

Met de eerste suppletoire begroting zijn onder andere de prijsbijstelling en de doorwerking van de eindejaarsmarge 2023 toegevoegd aan het DMF. Daarnaast zijn de middelen voor deze investeringen vanuit 2024 naar latere jaren geschoven omdat het, onder meer gezien de huidige grillige mondiale defensiemarkt en krapte op de arbeidsmarkt, niet mogelijk is om alle projecten conform planning uit te voeren. De mutaties van de eerste suppletoire begroting zijn al verwerkt en door de Tweede Kamer geaccordeerd.

Strategische samenwerking met de industrie

Het huidige veiligheidsbeeld vraagt om een opschaling van de defensie-industrie, zodat de productie- en leveringszekerheid van defensiematerieel wordt vergroot. Zo krijgen we de Nederlandse krijgsmacht sneller gereed voor een conflictscenario en kunnen we tegelijkertijd de steun aan Oekraïne onverminderd voortzetten. Een sterke Nederlandse defensie-industrie is een voorwaarde voor een sterke krijgsmacht. Door samen te werken met de Nederlandse industrie kan de krijgsmacht de productie- en leveringszekerheid van materieel versterken en operaties langer volhouden. Daarom draagt een sterke defensie-industrie ook bij aan een geloofwaardige afschrikking. Samenwerking met partners en bondgenoten binnen de Europese Unie en NAVO blijft hierbij cruciaal, waarbij Defensie de Nederlandse technologische en industriële basis actief positioneert binnen de Europese defensie-industrie. De productie van munitie en materieel, ook in Nederland, moet worden versneld en risicovolle strategische afhankelijkheden dienen te worden verminderd. Om opschaling van de Nederlandse defensie-industrie te realiseren gaat Defensie een actief industrie- en innovatiebeleid voeren op gebieden waar Nederland een

concurrerend voordeel heeft. In 2024 investeert Defensie direct incidenteel € 150,0 miljoen, in totaal stelt Defensie ruim € 1,0 miljard beschikbaar voor het Nederlandse industrie- en innovatiebeleid. De dekking hiervan is opgenomen in de middelen vanuit het Hoofdlijnenakkoord (2027-2031).

Verdelen middelen Hoofdlijnenakkoord

Het structurele extra budget voor Defensie uit het Hoofdlijnenakkoord bedraagt € 2,4 miljard. In de Defensienota wordt toegelicht welke investeringen Defensie hiermee financiert en welke doelen en versterkingen daarmee worden nagestreefd. Het structurele extra budget is toegevoegd aan de Defensiebegroting en aan dit DMF. Met een geleidelijke opbouw vanaf 2027 naar een structurele omvang € 2,4 miljard euro vanaf 2029 geeft Defensie niet alleen invulling aan de in de Defensienota geformuleerde doelen en ambities, maar bouwt Defensie ook in een noodzakelijk en realistisch tempo aan de versterking van de krijgsmacht en de Defensieorganisatie.

Realistisch kasritme

Met de Defensienota 2022 is structureel € 5 miljard aan de Defensiebegrotingen toegevoegd. Onder het vorige kabinet is dit budget met een sterke en ambitieuze groei toegevoegd aan de Defensie-uitgaven. Deze ambitie, in combinatie met een krappe arbeidsmarkt en snel verkrappende defensie-markten sinds het begin van de oorlog in Oekraïne, leiden tot onderrealisatie ten opzichte van deze groei. Het ministerie van Defensie spant zich tot het uiterste in om de voor 2024 op de Defensiebegroting beschikbare middelen tot besteding te laten komen. Desalniettemin is het niet mogelijk om alle projecten conform planning uit te voeren. Derhalve worden de uitgaven in een meer realistisch ritme gezet. De investeringsmiddelen die niet in 2024 uitgegeven kunnen worden blijven beschikbaar voor Defensie en zullen zo snel mogelijk alsnog besteed worden.

Overheveling uitbreiding MQ-9

Defensie verdubbelt de Medium-Altitude Long-Endurance (MALE) UAS capaciteit van 4 naar 8 MQ-9A vliegtuigen. Met deze kwantitatieve uitbreiding is de eenheid straks tegelijk voor meerdere operaties inzetbaar. Naast de uitbreiding vindt er ook een kwalitatieve versterking van de capaciteit plaats. Met deze overheveling wordt het budget samenhangend met de personele kosten overgeheveld naar de Defensiebegroting (X).

Overheveling MP-eskadron Kmar en multifunctioneel eskadron KMar

De laatste jaren is steeds meer een verandering te zien in de veiligheidssituatie in Europa, met de oorlog in de Oekraïne als duidelijkste manifestatie. Dit genereert een heroriëntatie van de Nederlandse krijgsmacht op de eerste hoofdtaak van Defensie, de bescherming van het Nederlands grondgebied en dat van bondgenoten. Dat heeft geleid tot de oprichting van een *Combat Support* MP-eskadron zodat kan worden voorzien in meer MP-capaciteit. Naast de behoefte voor een *Combat Support* MP-eskadron wordt er gezien de toenemende hybride dreiging voor het grondgebied van Nederland een multifunctioneel KMar-eskadron opgericht. Dit eskadron is bedoeld voor de ondersteuning van civiele autoriteiten en samenwerking met de Nationale Reserve bij de bescherming van vitale militaire en civiele infrastructuur en processen, waaronder host nation-supportoperaties. Voor de oprichting wordt het budget samenhangend met de personele kosten overgeheveld naar de Defensiebegroting (X).

Interdepartementale budgetoverhevelingen

Een aantal ministeries heeft budget overgeheveld naar Defensie voor het uitvoeren van activiteiten. Een deel daarvan is toegevoegd aan het DMF. Het betreft onder meer een bijdrage van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties voor het verduurzamen van Rijksvastgoed (€ 42,4 miljoen).

Tabel 3 Belangrijkste beleidsmatige ontvangstenmutaties t.o.v. vorig jaar (bedragen x € 1000)

	Art.	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Stand begroting 2024 (inclusief NvW)		10.923.657	11.020.900	10.927.304	10.341.365	10.224.912	9.889.473
Belangrijkste mutaties							
Eerste suppletoire begroting		- 1.112.147	- 655.896	1.586.335	694.775	1.120.842	551.703
Mutaties begroting 2025		- 8.955.472	- 10.268.421	- 12.362.750	- 10.883.549	- 11.173.274	- 10.280.976
Opheffen artikel 7	7	- 8.937.751	- 10.178.912	- 12.172.002	- 10.671.589	- 10.949.068	- 10.055.326
Overige mutaties	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8	- 17.721	- 89.509	- 190.748	- 211.960	- 224.206	- 225.650
Stand ontwerpbegroting 2025		856.038	96.583	150.889	152.591	172.480	160.200

Opheffen gebruik artikel 7

Tot Prinsjesdag 2024 werd het DMF gefinancierd met een bijdrage van de Defensiebegroting (X) naar artikel 7 op het DMF. Deze bijdrage was op de Defensiebegroting opgenomen op artikel 13, «Bijdrage aan het Defensiematerieelbegrotingsfonds». Vanaf Prinsjesdag 2024 wordt budget direct overgeheveld van de Defensiebegroting en de begrotingen van andere departementen naar de betreffende artikelen op het DMF. Door budget naar het DMF over te hevelen door middel van een interdepartementale budgetoverheveling in plaats van door middel van artikel 13 wordt de administratieve last verminderd en wordt de verdeling van middelen tussen de Defensiebegroting en het DMF beter inzichtelijk gemaakt. Het gebruik van artikel 7 wordt opgeheven. Deze maatregel is technisch van aard.

3. ARTIKELEN

3.1 Artikel 1: Defensiebreed materieel

A. Algemene doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van Defensiebreed materieel en het instandhouden van overwegend Defensiebreed materieel uitgevoerd door COMMIT. Dit betreft materieel dat door alle operationele commando's wordt ingezet en niet specifiek gericht is op maritiem, land- of luchtoptreden.

Verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. Daarnaast vallen de bekostiging van kennis en innovatie, reserve valutaschommelingen voor al het Defensiematerieel en over-/onderprogrammering en ontvangsten van Defensiebreed materieel onder artikel 1. Kennis en innovatie is onderverdeeld in bijdragen grote onderzoeksfaciliteiten, technologieontwikkeling, kennisgebruik en kort cyclische innovatie.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van Defensiebreed materieel, de instandhouding van Defensiematerieel en afstoting van overtollig Defensiematerieel. Ook is de minister verantwoordelijk voor de bekostiging van kennis en innovatie van Defensie

C. Beleidswijzigingen

Met de Voorjaarnota 2024 (Kamerstuk II [36550](#), nr. 1) zijn additionele financiële middelen beschikbaar gekomen. € 500,0 miljoen incidenteel in 2028 en structureel vanaf 2030 om versneld de munitievoorraden aan te vullen.

Daarnaast laat Defensie om versneld gereed te zijn voor het uitoefenen van taken in hoofdtak 1 de leveringsduur en herkomst van producten – bij voorkeur Nederlands of Europees - zwaarder meewegen. Dit draagt ook bij aan de ambitie van meer standaardisatie en interoperabiliteit van systemen en materieel in Europa. Dit kan betekenen dat de prijs van militaire producten hoger wordt. Door implementatie van een nieuw uit te werken afwegingskader voor inkoop blijft effectiviteit en doelmatigheid van militaire bestedingen ook in de toekomst geborgd. Hierover is uw Kamer onlangs geïnformeerd (Kamerstuk II [36410-X](#), nr. 93). Om de concurrentiepositie van Nederlandse defensiebedrijven te versterken zet Nederland stappen om toe te treden tot het verdrag inzake exportcontrole in het defensiedomein waar op het moment Duitsland, Frankrijk en Spanje bij zijn aangesloten. Hierover is uw Kamer op 14 juli 2023 geïnformeerd. (Kamerstuk [22 054](#), nr. [395](#) van 14 juli 2023). Toetreding tot dit verdrag stimuleert de Nederlandse defensie-industrie en faciliteert verdere Europese defensiesamenwerking.

Defensie voorziet met het programma 'Aanvulling inzetvoorraad munitie' in de doorgroei van de inzetvoorraad munitie. Defensie heeft sinds de illegale Russische invasie in Oekraïne voor circa € 2 miljard extra bestellingen geplaatst om de inzetvoorraad munitie aan te vullen. In de Kamerbrief munitieproductie van januari 2024 (Kamerstuk II [27830](#), nr. [425](#)) heeft

Defensie aangegeven voorbereidingen te treffen om versneld aanvullend munitie te bestellen ter waarde van € 500,0 miljoen. Defensie zet in op de munitievoorraad versneld verder te laten groeien naar de opgedragen NAVO-norm. Het streeft naar tijdige vergroting van munitiezeekerheid en materieelbehoefte door zoveel mogelijk de vraag in EU en NAVO-verband te bundelen, via langlopende raamcontracten en gezamenlijke aanschaf.

Daarnaast worden middelen uit het Hoofdlijnenakkoord ingezet om de munitievoorraden voor inzet te verhogen aan de hand van de meest recente normen van de NAVO. Dit houdt in dat de voorraden worden opgehoogd voor deep precision strike-munitie en voor conventionele munitie. Hiermee geeft Defensie invulling aan een prioriteit van de NAVO en de eisen die bij de huidige dreiging en moderne conflictomstandigheden horen. In 2025 worden bestaande contracten opgehoogd. Daartoe wordt de verplichtingenruimte opgehoogd met € 988,0 miljoen.

Sinds de ontwerpbegroting van vorig jaar zijn er voor dit artikel geen nieuwe DMP A-brieven verzonden voor projecten met een budget boven de mandateringsgrens (€ 250 miljoen). Een overzicht van de lopende projecten is met uw Kamer gedeeld in het meest recente DPO (Kamerstuk II [27830, nr. 435](#)).

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 1 Defensiebreed materieel (bedragen x € 1.000)							
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Art. Verplichtingen	1.247.949	1.861.668	1.923.860	2.156.431	2.859.245	1.957.736	1.461.921
Uitgaven	853.331	1.727.889	1.942.348	2.222.035	1.678.067	1.611.545	1.740.833
1.11 Verwerving	416.211	1.229.764	1.223.691	1.855.295	1.689.364	1.350.153	1.472.002
Opdrachten	416.211	1.229.764	1.223.691	1.855.295	1.689.364	1.350.153	1.472.002
Verwerving: voorbereidingsfase	0	13.636	226.762	532.803	811.462	639.725	636.674
Verwerving: realisatie	416.211	1.216.128	996.929	1.322.492	877.902	710.428	835.328
1.12 Instandhouding	429.569	632.074	549.958	514.664	460.605	448.251	476.584
Opdrachten	429.569	632.074	549.958	514.664	460.605	448.251	476.584
Instandhouding Materieel	429.569	632.074	549.958	514.664	460.605	448.251	476.584
1.13 Kennis en Innovatie	47.284	195.806	190.687	186.090	223.129	279.169	238.529
Bekostiging	47.284	195.806	190.687	186.090	223.129	279.169	238.529
Duurzaamheid, klimaat en veiligheid	0	0	18.565	26.433	26.601	26.601	26.601
Kennisopbouw	0	0	43.962	55.577	76.798	128.064	82.231
Bijdrage grote onderzoeksfaciliteiten	8.449	40.770	0	0	0	0	0
Technologieontwikkeling	35.357	84.178	37.837	40.976	47.646	53.047	58.446
Kennisgebruik	1.050	4.713	4.380	4.488	4.488	3.964	3.964
Kort Cyclische Innovatie	2.428	66.145	85.943	58.616	67.596	67.493	67.287
1.14 Reserve Valutaschommelingen	- 39.733	31.455	0	0	0	0	0
Storting/ onttrekking begrotingsreserve	- 39.733	31.455	0	0	0	0	0
Storting/ onttrekking begrotingsreserve	- 39.733	31.455	0	0	0	0	0
1.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 361.210	- 21.988	- 334.014	- 695.031	- 466.028	- 446.282
Fonds	0	- 361.210	- 21.988	- 334.014	- 695.031	- 466.028	- 446.282
Fonds	0	- 361.210	- 21.988	- 334.014	- 695.031	- 466.028	- 446.282
Ontvangsten	100.023	81.027	27.310	83.856	83.918	101.918	89.538

Artikel 1 Defensiebreed materieel (bedragen x € 1.000)												
Art.	Verplichtingen	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	
		1.294.261	1.337.185	1.701.792	1.690.422	1.661.644	1.714.126	1.619.230	1.810.944	1.955.534	1.726.467	
	Uitgaven	1.561.734	1.481.590	1.471.755	1.582.933	1.824.404	2.118.900	2.443.950	2.734.958	2.109.950	2.199.501	
1.11	Verwerving	986.660	966.439	1.008.265	994.884	945.603	861.537	897.330	1.091.065	1.233.405	983.205	
	<i>Opdrachten</i>	<i>986.660</i>	<i>966.439</i>	<i>1.008.265</i>	<i>994.884</i>	<i>945.603</i>	<i>861.537</i>	<i>897.330</i>	<i>1.091.065</i>	<i>1.233.405</i>	<i>983.205</i>	
	Verwerving: voorbereidingsfase	365.225	318.584	373.219	421.827	373.234	432.780	390.154	467.494	507.215	581.488	
	Verwerving: realisatie	621.435	647.855	635.046	573.057	572.369	428.757	507.176	623.571	726.190	401.717	
1.12	Instandhouding	473.063	474.964	470.570	470.097	471.012	471.044	476.077	474.056	471.898	470.146	
	<i>Opdrachten</i>	<i>473.063</i>	<i>474.964</i>	<i>470.570</i>	<i>470.097</i>	<i>471.012</i>	<i>471.044</i>	<i>476.077</i>	<i>474.056</i>	<i>471.898</i>	<i>470.146</i>	
	Instandhouding Materieel	473.063	474.964	470.570	470.097	471.012	471.044	476.077	474.056	471.898	470.146	
1.13	Kennis en Innovatie	247.169	250.409	252.028	252.028	252.028	252.028	252.028	252.028	252.028	252.028	
	<i>Bekostiging</i>	<i>247.169</i>	<i>250.409</i>	<i>252.028</i>	<i>252.028</i>	<i>252.028</i>	<i>252.028</i>	<i>252.028</i>	<i>252.028</i>	<i>252.028</i>	<i>252.028</i>	
	Duurzaamheid, klimaat en veiligheid	26.601	26.601	26.601	26.601	26.601	26.601	26.601	26.601	26.601	26.601	
	Kennisopbouw	85.471	88.710	90.330	90.330	90.330	90.330	90.330	90.330	90.330	90.330	
	Bijdrage grote onderzoeksfaciliteiten	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	Technologieontwikkeling	63.846	63.847	63.846	63.846	63.846	63.846	63.846	63.846	63.846	63.846	
	Kennisgebruik	3.964	3.964	3.964	3.964	3.964	3.964	3.964	3.964	3.964	3.964	
	Kort Cyclische Innovatie	67.287	67.287	67.287	67.287	67.287	67.287	67.287	67.287	67.287	67.287	
1.14	Reserve Valutaschommelingen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	<i>Storting/onttrekking begrotingsreserve</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	
	Storting/onttrekking begrotingsreserve	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1.16	Over-/ onderprogrammering	- 145.158	- 210.222	- 259.108	- 134.076	155.761	534.291	818.515	917.809	152.619	494.122	
	<i>Fonds</i>	<i>- 145.158</i>	<i>- 210.222</i>	<i>- 259.108</i>	<i>- 134.076</i>	<i>155.761</i>	<i>534.291</i>	<i>818.515</i>	<i>917.809</i>	<i>152.619</i>	<i>494.122</i>	
	Fonds	- 145.158	- 210.222	- 259.108	- 134.076	155.761	534.291	818.515	917.809	152.619	494.122	
	Ontvangsten	85.698	85.698	85.698	85.698	85.698	85.698	85.698	85.698	85.698	85.698	

Tabel 4 Geschatte budgetflexibiliteit

	2025
<i>juridisch verplicht</i>	43,9%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0,0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	56,1%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0,0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 1 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de reserve valutaschommelingen en ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2025 gaat het naar verwachting om 43,9% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 56,1% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting in 2025 wordt voorbereid.

Verwerving Defensiebreed materieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van materieel dat door alle operationele commando's wordt ingezet en dat dus niet specifiek gericht is op maritiem, land- of luchtop-treden en de afstoting van defensiematerieel. Projecten boven de manda-teringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de Defensiebrede projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit commercieel vertrouwelijke informatie is.

Figuur 2

Defensiebreed materieel In realisatie Projectnaam	Projectbudget		Planning DMP/Raming uitgaven in € mln				
	t/m 2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Aanvulling Inzetvoorraad munitie	>2500						
Counter Improvised Explosive Devices (C-IED)	75,2	30,9	28,7	15,6			
Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem (DBBS)	250-1000						
Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)	290,8	36,3	8,1	42,1	106,0	51,9	
Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)	1000-2500						
Gespecialiseerde transport- en opslagcontainers	51,3	14,3	37				
Initiële Counter-Unmanned Aircraft Systems (C-UAS)	50-250						
Operationele infrastructuur voor de snel inzetbare eenheden van de krijgsmacht	131,3	0,6	8,5	33,5	29,6	29,6	29,6
Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)	368,5	222,8	72,6	53,2	19,9		
Vervanging Wissellaadsystemen, Trekker-opleggercombinaties en Wielbergingsvoertuigen (WTB)	250-1000						

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk II [27830, nr. 435](#)).

Instandhouding defensiebreed materieel

De geraamde uitgaven voor instandhouding van defensiebreed materieel betreffen voornamelijk de instandhoudingsuitgaven van het Kleding- en Persoonsgebonden Uitrustingsbedrijf (KPU-bedrijf) en het Defensie Munitiebedrijf (DMunB). Ook worden hier de uitgaven voor de normstellende taak van COMMIT voor de wapensystemen verantwoord. In de instandhoudingsfase wordt het wapensysteem door het operationeel Commando (Opco) in gebruik genomen, al dan niet gefaseerd. Het Opco is integraal verantwoordelijk voor gebruik en instandhouding van het materieel. COMMIT Wapensystemen vervult de rol van normsteller voor het materieel dat is overgedragen aan het Opco. Deze normstellende rol omvat de volgende gebieden: veiligheid, technische beschikbaarheid, bewaking levensduurkosten ('betaalbaarheid') en waardebehoud. COMMIT vervult deze taak voor maritiem-, land- en luchtmaterieel.

Kennis en Innovatie

Duurzaamheid, Klimaat en Veiligheid

Klimaatverandering en de energietransitie hebben impact op de manier waarop de krijgsmacht moet opereren. Defensie bereidt zich op de veranderende dreigingen voor door middel van investeringen in duurzaam materieel, circulariteit, innovatief onderzoek en expertise op al deze gebieden.

Kennis Opbouw

Defensie draagt met deze middelen bij aan het NAVO innovatiefonds. Dit 'venture capital' fonds investeert in innovatieve 'startups' om de veiligheid en weerbaarheid van onder andere Nederland te verhogen. Ook wordt de (inter)nationale onderzoekssamenwerking verbreedt en geïntensiveerd met deze middelen. Defensie draagt tot slot met deze middelen bij aan de instandhouding van grote onderzoeksfaciliteiten bij de TO2-instituten TNO, NLR en MARIN.

Technologieontwikkeling

Defensie investeert langs de lijnen van de Uitvoeringsagenda innovatie en onderzoek vanaf 2023 extra in onderzoek en technologieontwikkeling (Research& Technology, R&T) en kort-cyclisch innoveren. Daarin neemt versterking van de samenwerking met onze kennis- en innovatiepartners een centrale plaats in. Defensie investeert samen met het Nederlandse bedrijfsleven in technologieontwikkeling voor toekomstige capaciteiten en in het kader van de versterking van de Nederlandse Defensie Technologische en Industriële Basis. Vanaf 2024 leggen we een sterker accent op kansrijke technologieën en ecosystemen. Technologieprojecten worden,

indien van toepassing, interdepartementaal (topsectorenbeleid) en internationaal (met de NAVO en het European Defence Agency (EDA)) afgestemd en ingebed.

CODEMO

De CODEMO-regeling (Commissie Defensie Materieel Ontwikkeling) is een instrument dat bedoeld is voor innovatieve defensie-specifieke productontwikkeling door met name het nationale MKB. Projectvoorstellen kunnen worden ingediend door Nederlandse bedrijven. Defensie neemt, van goedgekeurde projectvoorstellen, maximaal 50 procent van de ontwikkelingskosten voor haar rekening. Eventuele opbrengsten voor Defensie, in de vorm van royalty's over de verkoop van de ontwikkelde producten, vloeien terug naar de CODEMO-regeling. Ook zijn vanuit de oude CODEMA-regeling, de voorloper van de CODEMO-regeling, royalty's toegevoegd aan het budget van € 10 miljoen waar in 2011 mee is gestart, resulterend in een totaalbudget van € 13,3 miljoen. In totaal is sinds de start van de regeling voor een bedrag van € 11,8 miljoen aan projectvoorstellen goedgekeurd en resteert een budget van € 1,5 miljoen.

CODEMO (t/m 31 mei 2024)

Ingediende voorstellen	94
Gehonoreerde voorstellen	29
Afgewezen voorstellen	65
Afgeronde voorstellen	23

Kennisgebruik

De toepassing van (met centrale middelen) opgebouwde kennis wordt primair gefinancierd uit de decentrale budgetten van de defensieonderdelen. Op centraal niveau is een beperkt budget beschikbaar voor acute, onvoorziene kennisondersteuning.

Kort-cyclische innovatie

Onder kortcyclische innovatie vallen uitgaven die worden gedaan in het kader van centraal gestuurde innovatie en het faciliteren van decentrale innovatie door de krijgsmacht delen, zoals het versterken van de innovatiecentra en innovatie inkoop- en assortimentsmanagement capaciteit. Hiervoor kent Defensie een centrale innovatieorganisatie FRONT (Future Relevant Operations with Next Generation Technology & Thinking) en het overlegorgaan POIND (Periodiek Overleg Innovatiedirecteuren Defensie). Namens het POIND voert FRONT het portfoliomanagement uit over het Defensie-innovatieportfolio. Daarnaast organiseert Defensie innovatie-evenementen zoals Innovation In Defence en investeert Defensie in ecosystemen en innovatie- en kennisnetwerken. Deze ecosystemen hebben een regionale oriëntatie, zoals binnen Brightlands en Brainport, een landelijke oriëntatie binnen de 5 NLD gebieden en een internationale oriëntatie met binnen NAVO en EU, met DIANA en HEDI. Vanaf januari 2025 vervult Brainport/BITS de rol van accelerator voor DIANA. Tot slot werkt Defensie aan de innovatiesamenwerking met Oekraïne.

Over-/onderprogrammering defensiebreed materieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten defensiebreed materieel

De ontvangsten bestaan uit de verkoopopbrengsten van materieel en overige ontvangsten. Behalve de afstoting van strategisch materieel wordt op dit budget de planmatige periodieke vernieuwing van niet-strategisch materieel verantwoord. Voorbeelden daarvan zijn de vervanging van een deel van de vloot van niet-operationele dienstvoertuigen. Ook de ontvangsten die voortkomen uit retour ontvangen BTW worden op dit artikel verantwoord.

3.2 Artikel 2: Maritiem materieel

A. Algemene doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van het maritiem materieel en het instandhouden van materieel uitgevoerd door CZSK. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten zoals beschreven in beleidsartikel 2 (Koninklijke Marine) van de Begroting Hoofdstuk X. Ook vallen de over-/ onderprogrammering op maritieme projecten en ontvangsten onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van maritiem materieel en de instandhouding van materieel uitgevoerd door CZSK.

C. Beleidswijzigingen

Voor het maritiem domein ligt de nadruk op het vervangen van de vloot. Intussen zijn alle vervangingstrajecten voor zowel de boven- als onderwaterschepen ingezet. Dit is terug te zien in de drie DMP A-brieven die sinds de ontwerpbegroting van vorig jaar verzonden zijn, waarin uw Kamer is geïnformeerd over de behoeftestelling voor projecten met een budget van meer dan € 250 miljoen. Het betreft de projecten Vervanging Luchtverdedigings- en Commandofregatten (LCF) met een projectbudget van meer dan € 2,5 miljard, de Bewapening maritieme lucht- en raketverdediging met een projectbudget tussen € 1,0 en € 2,5 miljard (Kamerstuk II 2023/24, [27830, nr. 426](#)) en het project Verwerving Amfibische Transportschepen, eveneens met een projectbudget tussen € 1,0 en € 2,5 miljard (Kamerstuk II 2023/24, [27830, nr. 327](#)).

Met bovengenoemde brieven zijn de belangrijkste wapensystemen van de vloot voorbij de behoeftestellingsfase. De komende jaren verstuurt Defensie meerdere B- en D-brieven om de verwervingstrajecten aan te gaan. Met het Defensie Projectenoverzicht (DPO) geeft Defensie de Kamer jaarlijks integraal inzicht in de lopende DMP-projecten. Een overzicht van de lopende projecten is met uw Kamer gedeeld in het meest recente DPO (Kamerstuk II [27830, nr. 435](#)).

Het programma vervanging onderzeebootcapaciteit valt onder de Regeling Grote Projecten (RGP). Defensie verstuurt hiervoor jaarlijkse voortgangsrapportages waar uitgebreid wordt stilgestaan bij ontwikkelingen binnen het programma. 15 maart 2024 is de uitkomst van de verwervingsvoorbereidingsfase aan de Kamer kenbaar gemaakt. Een van drie mogelijke leveranciers-consortiums heeft een kort geding aangespannen tegen de voorlopige gunning van het contract. Nu deze door de rechtbank in het ongelijk is gesteld, beoogt Defensie kort na de zomer het contract met Naval Group te tekenen. De voorbereidingen richting dit moment zijn in volle gang.

Het aantal *anti-submarine warfare* (ASW-)fregatten van de vloot wordt uitgebreid. Hiermee kan de marine beter voldoen aan de vraag van de NAVO om langdurig en met meer voortzettingsvermogen uitvoering te geven

aan de taken en operationele plannen van de NAVO. Het huidige ASWF contract wordt aangepast zodat het verplichten van de extra fregatten in 2025 kan plaatsvinden.

Defensie is samen met andere departementen verantwoordelijk voor veiligheid op de Noordzee, zowel boven als onder water. Om vitale infrastructuur op de Noordzee te beschermen investeert Defensie daarom in onbemenste capaciteit om onderzeese infrastructuur te beschermen, inspecteren en hydrografisch onderzoek uit te voeren, welke kan worden ingezet vanaf diverse schepen en onderzeeboten. De Kamer heeft aangedrongen om voortgang te maken met bescherming van infrastructuur op de Noordzee. Defensie investeert in de bescherming en verdediging van kritieke onderzeese infrastructuur. Hiervoor worden twee multifunctionele ondersteuningsvaartuigen aangeschaft om zelfstandig onbemenste onderwatervaartuigen te kunnen inzetten en vaartuigen die een dreiging vormen te kunnen onderscheppen en begeleiden. In 2025 wordt binnen het project Multifunctionele Ondersteuningsvaartuigen een optie voor 2 extra schepen opgenomen.

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 2 Maritiem materieel (bedragen x € 1.000)							
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Art. Verplichtingen	1.646.856	6.557.481	1.330.211	1.656.791	1.177.199	1.516.016	2.780.325
Uitgaven	691.009	1.154.782	1.262.052	2.099.947	1.892.232	2.240.557	2.299.626
2.11 Verwerving	456.190	1.110.297	1.957.486	2.419.614	2.050.668	2.530.242	2.111.604
Opdrachten	456.190	1.110.297	1.957.486	2.419.614	2.050.668	2.530.242	2.111.604
Verwerving: voorbereidingsfase	0	23.035	183.505	640.732	418.993	372.092	341.984
Verwerving: onderzoeksfase	0	1.172	0	0	0	0	0
Verwerving: realisatie	456.190	1.086.090	1.773.981	1.778.882	1.631.675	2.158.150	1.769.620
2.12 Instandhouding	234.819	282.578	276.111	277.369	262.185	251.347	235.808
Opdrachten	234.819	282.578	276.111	277.369	262.185	251.347	235.808
Instandhouding Materieel	234.819	282.578	276.111	277.369	262.185	251.347	235.808
2.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 238.093	- 971.545	- 597.036	- 420.621	- 541.032	- 47.786
Fonds	0	- 238.093	- 971.545	- 597.036	- 420.621	- 541.032	- 47.786
Fonds	0	- 238.093	- 971.545	- 597.036	- 420.621	- 541.032	- 47.786
Ontvangsten	39.235	19.354	9.684	9.684	9.684	9.684	9.684

Artikel 2 Maritiem materieel (bedragen x € 1.000)												
Art.	Verplichtingen	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	
		1.689.267	2.170.234	2.086.763	2.361.066	2.138.441	1.813.425	1.407.801	1.359.539	2.071.394	1.326.648	
	Uitgaven	2.694.340	3.443.936	3.480.043	3.442.153	2.823.161	2.437.476	1.268.591	1.121.822	1.640.933	1.573.365	
2.11	Verwerving	2.197.924	2.524.039	2.332.391	2.549.612	2.156.856	1.663.510	1.178.572	1.232.480	1.843.771	1.107.263	
	<i>Opdrachten</i>	2.197.924	2.524.039	2.332.391	2.549.612	2.156.856	1.663.510	1.178.572	1.232.480	1.843.771	1.107.263	
	Verwerving: voorbereidingsfase	688.152	927.432	1.047.217	1.181.204	1.157.857	1.131.631	1.014.407	920.107	1.362.148	815.589	
	Verwerving: onderzoeksfase	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	Verwerving: realisatie	1.509.772	1.596.607	1.285.174	1.368.408	998.999	531.879	164.165	312.373	481.623	291.674	
2.12	Instandhouding	231.129	236.788	231.539	246.305	230.804	230.428	229.229	229.385	228.739	228.943	
	<i>Opdrachten</i>	231.129	236.788	231.539	246.305	230.804	230.428	229.229	229.385	228.739	228.943	
	Instandhouding Materieel	231.129	236.788	231.539	246.305	230.804	230.428	229.229	229.385	228.739	228.943	
2.16	Over-/ onderprogrammering	265.287	683.109	916.113	646.236	435.501	543.538	- 139.210	- 340.043	- 431.577	237.159	
	<i>Fonds</i>	265.287	683.109	916.113	646.236	435.501	543.538	- 139.210	- 340.043	- 431.577	237.159	
	Fonds	265.287	683.109	916.113	646.236	435.501	543.538	- 139.210	- 340.043	- 431.577	237.159	
	Ontvangsten	9.684	9.684	9.684	9.684	9.684	9.684	9.684	9.684	9.684	9.684	

Tabel 5 Geschatte budgetflexibiliteit

	2025
<i>juridisch verplicht</i>	46,6%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0,0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	53,4%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0,0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 2 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2025 gaat het naar verwachting om 46,6% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 53,4% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving maritiem materieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van maritiem materieel. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de maritieme projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit commercieel vertrouwelijke informatie is.

Figuur 3

Maritiem materieel In realisatie	Projectbudget			Planning DMP/Raming uitgaven in € mln				
Projectnaam	t/m 2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	
Vervanging onderzeeboten	5650,0			Commercieel vertrouwelijk				
ESSM Block 2: Verwerving en integratie	730,2	200,5	82,6	148,7	82,4	69,2	53,1	37,5
Future Littoral All-Terrain Mobility Band Vagn (FLATM BV)	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten	97,3	76,7	20,5					
Langer doorvaren LCF: Elektronische oorlogvoering	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Langer doorvaren LCF: Materiële zeewaardigheid	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Maritime Ballistic Missile Defence (MBMD)	149,9	147,0	2,9					
Midlife Update (MLU) Oceangoing Patrol Vessels (OPV)	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Verbetering MK48 torpedo	216,6	113,3	9,6	29,0	33,4	12,8	10,5	8,1
Vervanging 127mm kanon Luchtverdedigings- en Commandofregatten	163,8	47,1	26,8	27,4	21,0	19,7	5,2	16,7
Vervanging Close-in Weapon System (vCIWS)	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Vervanging hulpvaartuigen	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Vervanging M-fregatten (ASWF)	2039,3	90,0	234,0	300,7	312,6	440,2	325,0	212,3
Vervanging Maritiem Surface-to-surface missile	233,0	21,9	18,0	23,0	25,3	20,2	52,9	21,7
Vervanging middelzwaar landingsvaartuig (LCVP)	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit (MCM)	1144,4	232,4	170,3	189,2	155,3	144,9	106,7	81,9
Vervanging MK46 Lightweight Torpedo	345,5	44,4	43,5	54,9	47,4	40,9	27,7	11,9
Verwerving Combat Support Ship	467,9	344,1	72,2	42,2	0,5	8,2	0,5	
Verwerving Maritime Strike	1000-2500			Commercieel vertrouwelijk				
Verwerving Softkill Torpedo Defensiesysteem	50-250			Commercieel vertrouwelijk				

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk II [27830, nr. 435](#)).

Instandhouding maritiem materieel

De instandhouding van het materieel omvat de ramingen voor de uitgaven die het operationeel houden van de (wapen-)systemen met zich meebrengen. Voor dit artikel worden deze vooral door de Directie Materiële Instandhouding van de Koninklijke Marine gedaan. Het betreft zowel de uitbesteding van instandhoudingswerk als de aanschaf van materieel als (reserve-) onderdelen. Het betreft onder andere de instandhoudingsuitgaven voor de Luchtverdedigings- en Commandofregatten, de M-fregatten en de patrouilleschepen.

Over-/onderprogrammering maritiem materieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten maritiem materieel

Dit betreft onder andere ontvangsten voortkomend uit werk voor derden door de Directie Materiële Instandhouding van de Koninklijke Marine. Ook de ontvangsten voortkomend uit retour ontvangen BTW op maritieme instandhoudingsuitgaven worden op dit artikel verantwoord.

3.3 Artikel 3: Land materieel

A. Algemene Doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van het landmaterieel en het instandhouden van materieel uitgevoerd door CLAS. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten, zoals beschreven in beleidsartikel 3 (Koninklijke Landmacht) van de Begroting Hoofdstuk X. Ook vallen de over-/ onderprogrammering en de ontvangsten van landmaterieel onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van het landmaterieel en de instandhouding van materieel uitgevoerd door CLAS.

C. Beleidswijzigingen

Het mondiale veiligheidsbeeld verslechtert en de dreigingen voor Europa en Nederland nemen toe. Defensie investeert fors om zich voor te bereiden op deze nieuwe werkelijkheid. Met de aanvullende middelen die met de Voorjaarnota 2024 (Kamerstuk II [36550, nr. 1](#)) voor luchtverdediging aan de begroting zijn toegevoegd (€ 300,0 miljoen) is Defensie voornemens de capaciteiten uit te breiden. In het landdomein blijft Defensie voortgang boeken met de modernisering of vervanging van de belangrijkste wapensystemen. De stand van zaken van deze lopende materieel projecten binnen dit artikel zijn terug te vinden in het meest recente DPO (Kamerstuk II [27830, nr. 435](#)) en diens afwijkingsrapportage.

Sinds de ontwerpbegroting van vorig jaar zijn er voor dit artikel geen nieuwe DMP A-brieven verzonden voor projecten met een budget van meer dan € 250 miljoen. Op het gebied van luchtverdedigingssystemen is Defensie voornemens een groter aantal systemen aan te schaffen. Binnen het project 'Vervanging MRAD & SHORAD' wordt daarnaast versneld overgegaan tot de aanschaf van materieel. Defensie zal de Kamer naar verwachting eind 2024 informeren met de D-brief voor het project 'Vervanging MRAD & SHORAD'. Daarin verwerkt Defensie de naar boven bijgestelde behoefte aan grondgebonden luchtverdedigingsmiddelen, evenals de daaraan gerelateerde effecten op de levertijd en de kosten. De leveringszekerheid volgens planning van het munitiedeel is daardoor verhoogd. Ook zal Nederland door deze versnelling in 2025 mee kunnen in de (internationale) bestelling voor een van de onderdelen van het project, namelijk de rupsvoertuigen.

De NAVO vraagt Nederland om met prioriteit te investeren in zwaardere gevechtscapaciteiten voor het landoptreden. In dat kader worden de gevechtscapaciteiten van de zware infanteriebrigade (*Heavy Infantry Brigade*) uitgebreid en versterkt. Voor de zware infanteriebrigade schaft Nederland tanks aan om een volwaardig tankbataljon op te richten dat de gevechtskracht levert die de NAVO van Nederland vraagt. In 2025 worden de verplichtingen aangegaan voor het overige materieel dat benodigd is voor de oprichting van het tankbataljon en bijbehorende ondersteuning. Dit betreft onder andere munitie, wapens en voertuigen.

De zware infanteriebrigade wordt niet alleen versterkt met een tankbataljon, maar ook met noodzakelijke gevechts- en logistieke ondersteuning om zelfstandig op te kunnen treden conform NAVO-standaarden. Dit draagt voor een belangrijk deel bij aan de prioritaire doelstelling van de NAVO (*NATO Priority Target*) voor deze brigade. In 2025 wordt er voor het versterken van de gevechts- en logistieke ondersteuning verplichtingen-budget aan de begroting toegevoegd om optieruimte binnen staande contracten te benutten.

Daarnaast wordt optieruimte binnen bestaande contracten benut ten behoeve van het versterken van de transportcapaciteit in het landdomein. Door te investeren in zware militaire transportcapaciteit kan de landmacht sneller en zelfstandiger binnen het inzetgebied verplaatsen en eenheden beter logistiek ondersteunen. Dit sluit aan bij de taken en operationele plannen van de NAVO.

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 3 Land materieel (bedragen x € 1.000)							
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Art. Verplichtingen	1.781.164	5.484.270	2.841.356	1.975.898	1.540.280	1.878.569	2.234.070
Uitgaven	889.777	1.535.567	2.361.006	2.379.714	2.686.746	2.711.542	2.689.285
3.11 Verwerving	560.399	1.049.308	2.045.926	2.606.026	3.121.810	3.095.589	2.495.345
Opdrachten	560.399	1.049.308	2.045.926	2.606.026	3.121.810	3.095.589	2.495.345
Verwerving: voorbereidingsfase	0	39.302	150.425	808.278	481.965	481.645	620.245
Verwerving: onderzoeksfase	0	0	52	17.588	1.521	2.829	2.777
Verwerving: realisatie	560.399	1.010.006	1.895.449	1.780.160	2.638.324	2.611.115	1.872.323
3.12 Instandhouding	329.378	411.186	425.656	428.253	445.605	448.452	428.062
Opdrachten	329.378	411.186	425.656	428.253	445.605	448.452	428.062
Instandhouding Materieel	329.378	411.186	425.656	428.253	445.605	448.452	428.062
3.16 Over-/ onderprogrammering	0	75.073	- 110.576	- 654.565	- 880.669	- 832.499	- 234.122
Fonds	0	75.073	- 110.576	- 654.565	- 880.669	- 832.499	- 234.122
Fonds	0	75.073	- 110.576	- 654.565	- 880.669	- 832.499	- 234.122
Ontvangsten	2.898	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500

Artikel 3 Land materieel (bedragen x € 1.000)											
Art.	Verplichtingen	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
		1.823.168	1.226.478	1.249.062	974.265	1.120.079	1.189.053	1.542.785	1.767.058	1.464.134	1.700.579
	Uitgaven	2.139.749	1.613.495	1.500.319	1.199.281	1.512.789	1.895.236	2.138.501	2.232.590	1.832.910	1.777.692
3.11	Verwerving	1.781.615	1.150.275	1.034.293	729.723	692.954	778.936	1.111.858	1.335.811	1.027.461	1.273.394
	Opdrachten	1.781.615	1.150.275	1.034.293	729.723	692.954	778.936	1.111.858	1.335.811	1.027.461	1.273.394
	Verwerving: voorbereidingsfase	564.293	424.732	280.736	231.105	314.777	398.964	746.924	822.232	583.490	751.749
	Verwerving: onderzoeksfase	96.391	21.152	21.149	21.146	21.142	21.138	21.142	21.138	20.922	20.737
	Verwerving: realisatie	1.120.931	704.391	732.408	477.472	357.035	358.834	343.792	492.441	423.049	500.908
3.12	Instandhouding	427.749	427.629	427.664	427.664	427.664	428.594	430.927	431.247	432.563	427.185
	Opdrachten	427.749	427.629	427.664	427.664	427.664	428.594	430.927	431.247	432.563	427.185
	Instandhouding Materieel	427.749	427.629	427.664	427.664	427.664	428.594	430.927	431.247	432.563	427.185
3.16	Over-/ onderprogrammering	- 69.615	35.591	38.362	41.894	392.171	687.706	595.716	465.532	372.886	77.113
	Fonds	- 69.615	35.591	38.362	41.894	392.171	687.706	595.716	465.532	372.886	77.113
	Fonds	- 69.615	35.591	38.362	41.894	392.171	687.706	595.716	465.532	372.886	77.113
	Ontvangsten	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500

Tabel 6 Geschatte budgetflexibiliteit

	2025
<i>juridisch verplicht</i>	39,2%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0,0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	60,8%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0,0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 3 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2025 gaat het naar verwachting om 39,2% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 60,8% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving landmaterieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van landmaterieel. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de land projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit commercieel vertrouwelijke informatie is.

Figuur 4

Land materieel In realisatie		Projectbudget						
Projectnaam		t/m 2023		Planning DMP/Raming uitgaven in € mln				
		2024	2025	2026	2027	2028	2029	
155mm Precision Guided Munition (PGM) voor de PzH2000		101,6	51,0	20,5	16,5	13,6		
Aanvulling inzetvoorraad Patriot PAC-3 raketten		210,9	25,4	62,1	77,9	1,9	18,1	12,6
Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie	1000-2500				Commercieel vertrouwelijk			
Ground based Area Access Denial	50-250				Commercieel vertrouwelijk			
Levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig	107,3	18,5	23,4	9,8	13,3	22,5	20,0	
Licht Indirect Vurend Systeem (LIVS)	250-1000				Commercieel vertrouwelijk			
Midlife Update (MLU) Bushmaster	50-250				Commercieel vertrouwelijk			
Midlife Update (MLU) Fennek	250-1000				Commercieel vertrouwelijk			
Midlife Update (MLU) voor de Pantserhouwitzer 2000NL (PzH2000NL)	50-250				Commercieel vertrouwelijk			
Midlife Update (MLU) voor het wapensysteem Infanterie gevechtsvoertuig (IGV) CV9035NL	876,8	240,6	62,4	138,7	187,7	179,5	67,9	
Multi Missie Radar (MMR)	331,5	98,9	48,9	33,9	44,7	57,6	47,5	
Raketartillerie	250-1000				Commercieel vertrouwelijk			
Verlenging levensduur Patriot	250-1000				Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging CBRN Detectie, Identificatie en Monitoring	50-250				Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging drijvende brugslagcapaciteit	62		21,2	34,0	5,2	1,6		
Vervanging en uitbreiding Short Range Anti-Tank (SRAT) capaciteit	50-250				Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging MRAD & SHORAD	1000-2500				Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging mortieren 60/81mm	62,3	1,4	8,0	52,8				

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk II [27830, nr. 435](#)).

Instandhouding landmaterieel

De instandhouding van het landmaterieel omvat de ramingen voor de uitgaven die het operationeel houden van de (wapen-)systemen met zich meebrengen. Voor dit artikel worden deze vooral door het Materieel Logistiek Commando gedaan. Het betreft zowel de uitbesteding van instandhoudingswerk als de aanschaf van materieel ten behoeve van de logistieke keten reservedelen. Specifiek voor de grondgebonden A-, B-, en C-Systemen evenals voor overige assortimenten zoals onder andere tenten, werken op hoogte, fysieke inzetbaarheid, geografisch kaartmateriaal, gereedschap en werkplaatsuitrusting.

Over-/onderprogrammering landmaterieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten land materieel

De ontvangsten bestaan uit de verkoopopbrengsten van materieel en overige ontvangsten. Dit betreft onder andere ontvangsten voortkomend uit verkoop van reservedelen aan NAVO-partners. Ook de ontvangsten die voortkomen uit retour ontvangen BTW worden op dit artikel verantwoord.

3.4 Artikel 4: Lucht materieel

A. Algemene Doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van het luchtmaterieel en het instandhouden van materieel door CLSK. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten zoals beschreven in beleidsartikel 4 (Koninklijke Luchtmacht) van de Begroting Hoofdstuk X. Ook vallen de over-/ onderprogrammering en de ontvangsten van lucht materieel onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van luchtmaterieel en het instandhouden van materieel uitgevoerd door CLSK.

C. Beleidswijzigingen

In het luchtdomein begeeft Defensie zich in de laatste fase van een omvangrijke vernieuwings- en vervangingsslag, waarbij vrijwel de gehele vloot van helikopters en vliegtuigen is vervangen. Defensie pivoteert in het luchtdomein nu naar een fase van verdere modernisering en uitbreiding.

In het luchtdomein is het afgelopen begrotingsjaar een DMP A-brief verstuurd voor het project Verbetering Zelfbeschermingssysteem Helikopters met een projectbudget van 250,0 miljoen. tot 1,0 miljard (Kamerstuk II [27 830, nr. 437](#)). De komende jaren stromen veel nieuwe systemen in, en schakelt Defensie middels verschillende A-brieven door naar moderniseringsprojecten. De stand van zaken van dit project en lopende materieel projecten binnen dit artikel zijn terug te vinden in het meest recente DPO (Kamerstuk II [27830, nr. 435](#)) en diens afwijkingsrapportage.

Op 2 april 2024 is de 24e voortgangsrapportage programma Verwerving F-35 naar de Tweede Kamer verstuurd. Dit is de voorlaatste voortgangsrapportage van het programma. Verder is op 14 februari 2024 de programmabrief Doorontwikkeling F-35 naar de Tweede Kamer gestuurd. Met deze programmabrief wordt de Tweede Kamer geïnformeerd over de opzet en kaders van dit nieuwe programma. Over de voortgang van dit programma wordt de Tweede Kamer verder geïnformeerd middels het DPO 2025. De bestaande drie F-35-squadrons worden sterker door deze uit te breiden met extra toestellen. De verwerving van deze toestellen en bijbehorende middelen zal gebeuren door uitbreiding van het bestaande project Verwerving F-35. De daadwerkelijke aanschaf zal geschieden via het Joint Program Office F-35 in de VS. Defensie verwacht deze aanschaf in 2025 via het JPO te kunnen verplichten

Naar aanleiding van een rechterlijke uitspraak zijn de leveringen van F-35 onderdelen aan Israël vanuit het F-35 European Regional Warehouse in Woensdrecht stopgezet. Verder vervangt Defensie de radarstations in Wier en Herwijnen. Met name de nieuwe radar in Herwijnen heeft veel aandacht gehad. Er worden op dit moment maatregelen genomen om geluidsoverlast tegen te gaan. Daarnaast wordt samen met Kerngroep Wier gekeken naar een bijdrage van Defensie aan een lokaal project (energietransitie), als blijk van waardering.

Helikopters krijgen aanvullende zelfbeschermingsmiddelen om effectiever en veiliger te kunnen opereren in het hoogste geweldsspectrum. Hierdoor neemt de kans op een positief missieresultaat toe en het risico op personele en materiële verliezen af. Daarvoor wordt in samenwerking met Europese partners geïnvesteerd in verbeterde sensoren en middelen om electro-optische, radar- en laserdreigingen tegen te gaan. Deze maatregel betreft een aanvulling op de zelfbescherming helikoptermaatregel die reeds in Defensienota 2022 is genomen.

De logistieke lijnen en ondersteuning voor luchtoperaties worden duurzaam ingericht om te kunnen voldoen aan de taken en operationele plannen van de NAVO. Hiervoor wordt meer logistiek personeel geworven en komt er een uitbreiding van transportmiddelen, containers en andere middelen voor gelijktijdige ondersteuning in Nederland en op inzetlocaties elders. In 2025 vinden de eerste investeringen in containers en transportmiddelen plaats op basis van optieruimte in bestaande contracten.

De capaciteit bij de luchtmacht voor beveiliging en bescherming van operationele eenheden (*force protection*) wordt uitgebreid. Dit maakt het mogelijk om meer inzet te doen voor de NAVO buiten Nederland of vanaf de eigen basis. In 2025 worden aanvullende voertuigen en uitrusting aangeschaft op basis van bestaande contracten.

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 4 Lucht materieel (bedragen x € 1.000)							
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Art. Verplichtingen	2.313.664	4.147.936	1.869.945	1.814.718	2.116.740	1.993.358	2.141.600
Uitgaven	1.441.497	1.747.366	2.154.958	2.342.446	2.989.499	2.605.084	2.261.416
4.11 Verwerving	1.091.678	1.475.544	2.154.271	2.433.854	2.659.486	2.528.032	2.209.361
Opdrachten	1.091.678	1.475.544	2.154.271	2.433.854	2.659.486	2.528.032	2.209.361
Verwerving: voorbereidingsfase	0	27.127	205.906	401.907	1.116.627	959.951	1.153.409
Verwerving: realisatie	1.091.678	1.448.417	1.948.365	2.031.947	1.542.859	1.568.081	1.055.952
4.12 Instandhouding	349.819	538.020	555.199	559.649	559.504	545.353	541.057
Opdrachten	349.819	538.020	555.199	559.649	559.504	545.353	541.057
Instandhouding Materieel	349.819	538.020	555.199	559.649	559.504	545.353	541.057
4.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 266.198	- 554.512	- 651.057	- 229.491	- 468.301	- 489.002
Fonds	0	- 266.198	- 554.512	- 651.057	- 229.491	- 468.301	- 489.002
Fonds	0	- 266.198	- 554.512	- 651.057	- 229.491	- 468.301	- 489.002
Ontvangsten	5.324	12.618	12.080	9.840	11.480	13.369	13.469

Artikel 4 Lucht materieel (bedragen x € 1.000)											
Art.	Verplichtingen	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
		1.821.991	1.548.745	1.484.747	1.384.835	1.207.483	1.331.766	1.403.017	1.540.816	1.681.033	2.035.890
	Uitgaven	1.546.960	1.503.523	1.623.691	1.520.478	1.434.335	1.624.671	2.396.260	2.139.880	2.548.660	2.622.194
		1.802.366	1.156.195	1.035.939	916.486	706.004	790.416	905.274	1.057.423	1.210.630	1.542.450
4.11	Verwerving	1.802.366	1.156.195	1.035.939	916.486	706.004	790.416	905.274	1.057.423	1.210.630	1.542.450
	<i>Opdrachten</i>	569.950	587.271	617.520	563.934	496.511	572.571	693.082	755.915	876.628	1.090.242
	Verwerving: voorbereidingsfase	1.232.416	568.924	418.419	352.552	209.493	217.845	212.192	301.508	334.002	452.208
	Verwerving: realisatie	543.290	537.994	527.970	522.500	521.169	521.365	523.401	505.497	482.284	493.439
4.12	Instandhouding	543.290	537.994	527.970	522.500	521.169	521.365	523.401	505.497	482.284	493.439
	<i>Opdrachten</i>	543.290	537.994	527.970	522.500	521.169	521.365	523.401	505.497	482.284	493.439
	Instandhouding Materieel	- 798.696	- 190.666	59.782	81.492	207.162	312.890	967.585	576.960	855.746	586.305
4.16	Over-/ onderprogrammering	- 798.696	- 190.666	59.782	81.492	207.162	312.890	967.585	576.960	855.746	586.305
	<i>Fonds</i>	- 798.696	- 190.666	59.782	81.492	207.162	312.890	967.585	576.960	855.746	586.305
	Fonds	1.480.324	1.513.846	1.530.686	1.507.784	1.136.137	1.154.004	1.104.120	1.121.270	1.112.223	1.113.470
	Ontvangsten	14.140	7.769	8.007	900	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000

Tabel 7 Geschatte budgetflexibiliteit

	2025
<i>juridisch verplicht</i>	45,4%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0,0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	54,6%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0,0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 4 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2025 gaat het naar verwachting om 45,4% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 54,6% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving lucht materieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van lucht materieel. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de luchtprojecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit commercieel vertrouwelijke informatie is.

Figuur 5

Lucht materieel In realisatie Projectnaam	Projectbudget		Planning DMP/Raming uitgaven in € mln						
	t/m 2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029		
Verwerving F-35	7.260,8	4.905,6	504,7	557,3	443,2	214,9	148,6	95,3	
Aanpak obsolescentie Cougar-helikopters	76,4	34,7	6,9	17,4	9,7	4,6	3,1		
AH-64D zelfbescherming (ASE)	74,5	33,4			1,9	14,9	24,3		
Anti-A2AD capaciteit F-35	250-1000								Commercieel vertrouwelijk
Apache Remanufacture	1.100,3	325,6	160,8	224,0	180,7	179,2	29,9		
Chinook Vervanging & Modernisering	1.167,8	863,6	28,6	115,8	78,1	81,7			
Deep Strike capaciteit Air	250-1000								Commercieel vertrouwelijk
F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket	51,9	38,9	12,9						
F-35: Verwerving middellange tot lange afstandsraket	351,1	58,5	39,1	29,1	36,3	111,6	56,2	20,2	
F-35: Verwerving munitie boordkanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers	65,6	38,8	11,7	14,8	0,3				
Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding	79,8	54,7	1,7	23,4					
Midlife Update NH90	658,8	5,0	27,7	29,4	66,8	37,7	68,8	79,3	
MQ-9 Bewapening	50-250								Commercieel vertrouwelijk
Multi Ship Multi Type (MSMT) Helikopter Simulatoren	170,80	6,9	9,3	43,9	35,3	50,2	25,0		
NH90	1.228,0	1.138,6	15,6	29,9	27,3	8,3	8,2		
Opbouw Operationele Satelliet Capaciteit	50-250								Commercieel vertrouwelijk
Uitbreiden en versterken MQ-9 capaciteit	250-1000								Commercieel vertrouwelijk
Verbetering AH-64E bewapening - Joint Air to Ground Missiles (JAGM)	50-250								Commercieel vertrouwelijk
Vervanging initiële vliegeropleidingscapaciteit	50-250								Commercieel vertrouwelijk
Vervanging Medium Power Radars in Wier en Nieuw Milligen	129,8	68,5	26,3	13,5	15,5	6,0			
Vervanging Medium Utility Helicopter SOF Air (Aanschaf H225M Caracal)	1000-2500								Commercieel vertrouwelijk
Vervanging strategisch luchttransport en AAR (MRTT)	250-1000								Commercieel vertrouwelijk
Vervanging tactische luchttransport capaciteit	1000-2500								Commercieel vertrouwelijk
Vliegtuigafreminstallatie	70,1	37,4	11,9	10,9	9,9				

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk II [27830, nr. 435](#)).

Instandhouding lucht materieel

De geraamde uitgaven voor instandhouding van Luchtmaterieel betreffen de instandhoudingsuitgaven van het Commando Luchtstrijdkrachten (CLSK). In de instandhoudingsfase wordt het wapensysteem door CLSK in gebruik genomen en in stand gehouden tot en met het einde van de levensduur van het wapensysteem. Naast de (vliegende) hoofdwapensystemen is het CLSK ook integraal verantwoordelijk voor gebruik en instandhouding van alle overige wapensystemen en missie ondersteunende systemen Land- en Grondgebonden. Het betreft onder andere de instandhoudingsuitgaven voor de jachtvliegtuigen, de gevechts- en transporthelikopters, MQ-9's en C-130's.

Over-/onderprogrammering lucht materieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten lucht materieel

De geraamde ontvangsten bestaan voornamelijk uit de ontvangsten voor het testen van F-35 motoren in de *F-135 Auxiliary Power Unit* (APU) testcel in Woensdrecht.

3.5 Artikel 5: Infrastructuur en Vastgoed

A. Doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven en instandhouden van alle infrastructuur en vastgoed van Defensie. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten, zoals beschreven in beleidsartikel 8 (Defensie Ondersteuningscommando) van de Begroting Hoofdstuk X. Ook vallen over-/ onderprogrammering en de ontvangsten van infrastructuur en vastgoed onder dit artikel. Naast de infrastructuur en vastgoed van Defensie wordt ook NAVO-vastgoed in Nederland begroot binnen dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf en instandhouding van infrastructuur en vastgoed van Defensie en de afstoting van overtollige infrastructuur en vastgoed. Het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) is de opdrachtnemer voor het uitvoeren van de door Defensie uitgegeven opdrachten.

C. Beleidswijzigingen

In het vastgoeddomein wordt verder gegaan met de concentratie, vernieuwing en verduurzaming van het vastgoedportfolio zoals uiteengezet in het strategische vastgoedplan 2022 en de uitvoeringsagenda Duurzaamheid. Zo blijft Defensie kazernes en vliegbases revitaliseren met als doel dat deze gedurende lange termijn betaalbaar blijven voldoen aan de organisatiebehoefte, duurzaamheidsdoelstellingen, wet- en regelgeving.

Voor het vastgoeddomein geldt dat Defensie de doelen en de aanpak volgt die zijn opgenomen in het strategische vastgoedplan 2022 waarover de Tweede Kamer in december 2022 is geïnformeerd. De twee onderstaande DMP A-brieven voor projecten met een budget van meer dan € 250,0 miljoen die sinds de ontwerpbegroting van vorig jaar zijn verzonden geven hier uitvoering aan.

Het betreft het project Revitaliseren Johannes Postkazerne in Havelte (Kamerstuk II [36124](#), nr. 37) en het project Revitalisering vliegbasis Woensdrecht (Kamerstuk II [27830](#), nr. 421). Beide projecten hebben een projectbudget van € 250,0 miljoen tot € 1,0 miljard. De stand van zaken van dit project en lopende projecten binnen dit artikel zijn terug te vinden in het meest recente DPO (Kamerstuk II [27830](#), nr. 435) en diens afwijkingsrapportage.

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 5 Infrastructuur en vastgoed (bedragen x € 1.000)							
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Art. Verplichtingen	828.239	1.101.436	1.373.366	2.274.483	2.070.320	1.968.742	1.799.823
Uitgaven	865.706	965.562	826.758	1.615.774	1.389.361	1.380.221	1.599.253
5.11 Verwerving	412.224	637.812	954.940	1.940.528	1.713.391	1.560.789	1.365.383
Opdrachten	412.224	637.812	954.940	1.940.528	1.713.391	1.560.789	1.365.383
Verwerving: voorbereidingsfase	0	14.667	68.093	909.989	760.406	839.415	940.264
Verwerving: realisatie	412.224	623.145	886.847	1.030.539	952.985	721.374	425.119
5.12 Instandhouding	453.482	544.101	507.301	504.999	507.311	513.639	515.912
Opdrachten	453.482	544.101	507.301	504.999	507.311	513.639	515.912
Instandhouding Infrastructuur	453.482	544.101	507.301	504.999	507.311	513.639	515.912
5.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 216.351	- 635.483	- 829.753	- 831.341	- 694.207	- 282.042
Fonds	0	- 216.351	- 635.483	- 829.753	- 831.341	- 694.207	- 282.042
Fonds	0	- 216.351	- 635.483	- 829.753	- 831.341	- 694.207	- 282.042
Ontvangsten	26.917	28.240	28.240	28.240	28.240	28.240	28.240

Artikel 5 Infrastructuur en vastgoed (bedragen x € 1.000)													
Art.	Verplichtingen	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039		
		1.249.779	1.025.648	962.602	888.728	816.883	815.148	799.284	822.402	789.783	831.879		
	Uitgaven	1.480.324	1.513.846	1.530.686	1.507.784	1.136.137	1.154.004	1.104.120	1.121.270	1.112.223	1.113.470		
5.11	Verwerving	783.925	558.289	489.688	416.856	361.316	334.979	311.582	327.876	295.509	338.823		
	<i>Opdrachten</i>	783.925	558.289	489.688	416.856	361.316	334.979	311.582	327.876	295.509	338.823		
	Verwerving: voorbereidingsfase	367.651	202.828	176.287	98.366	62.288	49.880	36.233	52.784	22.297	57.536		
	Verwerving: realisatie	416.274	355.461	313.401	318.490	299.028	285.099	275.349	275.092	273.212	281.287		
5.12	Instandhouding	513.444	514.570	518.658	518.031	501.535	501.726	501.701	501.509	501.266	493.401		
	<i>Opdrachten</i>	513.444	514.570	518.658	518.031	501.535	501.726	501.701	501.509	501.266	493.401		
	Instandhouding Infrastructuur	513.444	514.570	518.658	518.031	501.535	501.726	501.701	501.509	501.266	493.401		
5.15	Onzekerheidsreservering	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
	<i>Fonds</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
	Fonds	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
5.16	Over-/ onderprogrammering	182.955	440.987	522.340	572.897	273.286	317.299	290.837	291.885	315.448	281.246		
	<i>Fonds</i>	182.955	440.987	522.340	572.897	273.286	317.299	290.837	291.885	315.448	281.246		
	Fonds	182.955	440.987	522.340	572.897	273.286	317.299	290.837	291.885	315.448	281.246		
	Ontvangsten	28.240	28.240	28.240	28.240	28.240	28.240	28.240	28.240	28.240	28.240		

Tabel 8 Geschatte budgetflexibiliteit

	2025
<i>juridisch verplicht</i>	9,5%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0,0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	90,5%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0,0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 5 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2025 gaat het naar verwachting om 9,5% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 90,5% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving infrastructuur en vastgoed

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving en afstoting van Infrastructuur en vastgoed. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de infrastructuur en vastgoed projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit commercieel vertrouwelijke informatie is.

Figuur 6

Infrastructurele projecten In realisatie Projectnaam	Projectbudget		Planning DMP/Raming uitgaven in € mln					
	t/m 2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	
Aanpassing Vastgoed Defensie	416,9	132,6	83,8	69,0	47,4	43,2	37,6	3,3
Bouwtechnische Verbetermaatregelen Brandveiligheid	157,0	144,7	9,5	2,1				
Herinrichting Kamp Nieuw Milligen	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Hoger Onderhoud Woensdrecht	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Huisvesten Hoog Risico Beveiliging Kmar	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Huisvesting gezondheids- en tandheelkundige centra	90,2	29,6	29,0	17,9	10,4	3,4		
KMar LTC fase 1, 2 en 3	61,0	55,8	5,3					
Nieuwbouw componentenonderhoud Vliegbasis Volkel	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Nieuwbouw JIVC Den Helder	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
D	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Nieuwbouw NH90 onderhoudsdocks met squadrangebouw	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Nieuwbouw Technology Center Land – TCL	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Nieuwbouw Werkcentrum Vliegtuig Kunststoffen & Schilderen op Log Centrum Woensdrecht	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Programma Veiligheid munitiegebouwen	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Revitaliseren Bernhardkazerne in Amersfoort	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Revitaliseren Johannes Postkazerne te Havelte	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Revitaliseren vliegbasis Woensdrecht	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Uitbreiding Afmeercapaciteit in de Nieuwe Haven in Den Helder	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Verbeteren Legering Defensiebreed (fase 1 en 2)	308,6	145,2	33,9	45,2	42,5	41,3	10,3	
Vervanging legering KIM	50-250			Commercieel vertrouwelijk				

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk II [27830, nr. 435](#)). Het kasritme van de middelen die voor 2024 aan de begroting zijn toegevoegd, past echter niet bij het absorptievermogen van onder andere het Rijksvastgoedbedrijf. Een deel van dit budget zal daarom worden doorgeschoven naar 2025 of latere jaren.

Instandhouding infrastructuur en vastgoed

De geraamde uitgaven dienen voor de instandhouding van het vastgoed en de infrastructuur van Defensie. De omvang van de vastgoedportefeuille van Defensie is bijna 6 miljoen m2 bebouwd vloeroppervlak verdeeld circa 447 locaties in binnen- en buitenland. De portefeuille omvat circa 11.000 gebouwen. Daarnaast bezit Defensie circa 342 miljoen m2 terrein, waarvan circa 260 miljoen m2 aan oefen- en schietterreinen. Defensie gebruikt bovendien ook indirect ruimte: geluidsruimte om te kunnen vliegen en veiligheidszones rondom bijvoorbeeld munitieopslag.

Over-/onderprogrammering infrastructuur en vastgoed

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten

De verkoopopbrengsten infrastructuur en vastgoed hebben betrekking op de opbrengsten van de af te stoten objecten. Het overtollig vastgoed wordt in vrijwel alle gevallen eerst op basis van het Kader Overname Rijksvastgoed (KORV) door het RVB ingekocht. Incidenteel vinden nog verkopen onder de oude werkwijze plaats.

3.6 Artikel 6: IT

A. Algemene doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven en instandhouden van de IT van Defensie. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. Ook vallen over-/ onderprogrammering en de ontvangsten van IT onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf en instandhouding van IT materieel binnen Defensie en de afstoting van overtollig IT-materieel.

C. Beleidswijzigingen

Het belang van Informatiegestuurd Optreden neemt toe. Het programma Foxtrot realiseert samen met de programma's Grensverleggend IT (GrIT) en Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS) een moderne en gesloten informatieketen om dit mogelijk te maken. Het programma Foxtrot omvat de modernisering en vervanging van de tactische IT-infrastructuur- middelen (waaronder militaire radio's, interne voertuignetwerken en intercom-systemen, command & control applicaties).

In kader van Foxtrot is in 2023 een DMP A-brief verstuurd waarin het programma Foxtrot in brede zin is toegelicht. In 2025 verwacht Defensie nog twee D-brieven te versturen om de laatste verwervingstrajecten aan te gaan. De stand van zaken van dit programma en lopende IT-projecten binnen dit artikel zijn terug te vinden in het meest recente DPO (Kamerstuk II [27830, nr. 435](#)) en diens afwijkingsrapportage.

Het programma Grensverleggende IT (GrIT) valt onder de Regeling Grote Projecten (RGP). Defensie verstuurt hiervoor jaarlijkse voortgangsrapportages waar uitgebreid wordt stilgestaan bij ontwikkelingen binnen het programma. Zoals beschreven in de brief van 5 maart 2024 (Kamerstuk II [35728, nr. 13](#)) is de realisatie- en implementatiestrategie van het programma herijkt. Door de herijking wordt de prioriteit binnen het programma gelegd bij de operationele behoeften van de krijgsmacht. De gevolgen van de herijking en prioritering voor de planning en de business case GrIT worden in de tweede helft van 2024 uitgewerkt. Defensie zal de Tweede Kamer hierover separaat of via de voortgangsrapportages informeren.

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 6 IT (bedragen x € 1.000)							
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Art. Verplichtingen	1.019.047	1.559.608	1.359.574	2.028.336	1.773.115	1.717.102	1.859.994
Uitgaven	872.600	1.111.706	1.228.302	1.662.942	1.717.101	1.662.788	1.806.187
6.11 Verwerving	424.725	734.697	1.206.087	1.634.330	1.475.965	1.178.690	1.288.151
Opdrachten	424.725	734.697	1.206.087	1.634.330	1.475.965	1.178.690	1.288.151
Verwerving: voorbereidingsfase	0	78.414	176.397	779.412	736.987	855.419	1.023.733
Verwerving: realisatie	424.725	656.283	1.029.690	854.918	738.978	323.271	264.418
6.12 Instandhouding	447.875	579.857	544.167	568.465	566.045	576.244	572.798
Opdrachten	447.875	579.857	544.167	568.465	566.045	576.244	572.798
Instandhouding IT	447.875	579.857	544.167	568.465	566.045	576.244	572.798
6.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 202.848	- 521.952	- 539.853	- 324.909	- 92.146	- 54.762
Fonds	0	- 202.848	- 521.952	- 539.853	- 324.909	- 92.146	- 54.762
Fonds	0	- 202.848	- 521.952	- 539.853	- 324.909	- 92.146	- 54.762
Ontvangsten	16.572	16.769	16.769	16.769	16.769	16.769	16.769

Artikel 6 IT (bedragen x € 1.000)

Art.	Verplichtingen	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
		1.638.141	1.480.590	1.399.098	1.353.452	1.316.443	1.178.684	1.199.779	1.188.068	1.266.720	1.462.366
	Uitgaven	1.597.666	1.461.308	1.556.871	1.893.515	1.874.576	1.415.566	1.367.091	1.374.159	1.377.573	1.308.777
6.11	Verwerving	1.065.958	911.360	831.834	786.852	743.368	612.678	634.145	623.769	699.354	896.081
	<i>Opdrachten</i>	<i>1.065.958</i>	<i>911.360</i>	<i>831.834</i>	<i>786.852</i>	<i>743.368</i>	<i>612.678</i>	<i>634.145</i>	<i>623.769</i>	<i>699.354</i>	<i>896.081</i>
	Verwerving: voorbereidingsfase	865.613	667.674	678.938	636.165	594.684	485.262	487.728	477.220	557.764	747.650
	Verwerving: realisatie	200.345	243.686	152.896	150.687	148.684	147.416	146.417	146.549	141.590	148.431
6.12	Instandhouding	573.138	570.035	568.069	567.405	573.880	566.811	566.439	565.104	568.161	566.191
	<i>Opdrachten</i>	<i>573.138</i>	<i>570.035</i>	<i>568.069</i>	<i>567.405</i>	<i>573.880</i>	<i>566.811</i>	<i>566.439</i>	<i>565.104</i>	<i>568.161</i>	<i>566.191</i>
	Instandhouding IT	573.138	570.035	568.069	567.405	573.880	566.811	566.439	565.104	568.161	566.191
6.16	Over-/ onderprogrammering	- 41.430	- 20.087	156.968	539.258	557.328	236.077	166.507	185.286	110.058	- 153.495
	<i>Fonds</i>	<i>- 41.430</i>	<i>- 20.087</i>	<i>156.968</i>	<i>539.258</i>	<i>557.328</i>	<i>236.077</i>	<i>166.507</i>	<i>185.286</i>	<i>110.058</i>	<i>- 153.495</i>
	Fonds	- 41.430	- 20.087	156.968	539.258	557.328	236.077	166.507	185.286	110.058	- 153.495
	Ontvangsten	16.769	16.769	16.769	16.769	16.769	16.769	16.769	16.769	16.621	16.621

Tabel 9 Geschatte budgetflexibiliteit

	2025
<i>juridisch verplicht</i>	25,8%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0,0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	74,2%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0,0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 6 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2025 gaat het naar verwachting om 25,8% van het uitgavenbudget. Het resterende deel 74,2% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving IT

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving en afstoting van IT. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de IT-projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit commercieel vertrouwelijke informatie is.

Figuur 7

IT projecten In realisatie	Projectbudget		Planning DMP/Raming uitgaven in € mln					
Projectnaam		t/m 2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
GriT	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Geinstrumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden	114,0	47,8	24,0	28,8	13,4			
Joint Electronic Attack (EOV)	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Modernisering Tactische Indoor Simulator (TACTIS)	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Realisatie Maritime Operations Centre Admiral BENELUX (MOC ABNL)	69,7	-	3,2	4,8	12,6	4,2	23,9	13,5
Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVS-systeem	98,4	24,8	4,1	49,1	3,3	17,1		
Vervanging grondterminals MILSATCOM	60,5	34,1	16,0	4,0	1,4	5,0		

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk II [27830, nr. 435](#)).

Instandhouding IT

De geraamde uitgaven dienen voor instandhouding van de IT van Defensie. Informatie sneller en slimmer verkrijgen, verwerken en verspreiden, om zo gericht te sturen en succesvol te kunnen zijn in moderne conflicten en crises vormt de kern van informatiegestuurd optreden. Voorts wordt met de Defensienota een aantal gerichte maatregelen moderne IT toegepast om op arbeidsextensieve wijze bij te dragen aan hogere materiële gereedheid, compliance en veiligheid en inzicht voor snellere en betere besluitvorming. Vanuit de Instandhouding IT wordt een bijdrage geleverd aan voornoemde activiteiten.

Over-/en onderprogrammering IT

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeelniveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten

Dit zijn de ontvangsten die rechtstreeks gerelateerd zijn aan IT, bijvoorbeeld als het Joint Informatievoorziening Commando (JIVC) van Defensie diensten levert aan derden.

3.7 Artikel 7: Bijdragen andere begrotingen Rijk

Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 7 Bijdragen andere begrotingen rijk (bedragen x € 1.000)							
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Art. Verplichtingen	0	0	0	0	0	0	0
Uitgaven	0	0	0	0	0	0	0
Ontvangsten	5.465.956	0	0	0	0	0	0

Artikel 7 Bijdragen andere begrotingen rijk (bedragen x € 1.000)										
	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
Art. Verplichtingen	0	0	0	0	0	0	0			
Uitgaven	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Tot Prinsjesdag 2024 werd het DMF gefinancierd met een bijdrage van de Defensiebegroting (X). Deze bijdrage was op de Defensiebegroting opgenomen op artikel 13, «Bijdrage aan het Defensiematerieelbegrotingsfonds». Vanaf Prinsjesdag 2024 wordt budget direct overgeheveld van de Defensiebegroting en de begrotingen van andere departementen naar de betreffende artikelen op het DMF. Het gebruik van dit artikel wordt opgeheven. Deze maatregel is technisch van aard.

3.8 Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten

Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten (bedragen x € 1.000)							
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Art. Verplichtingen	0	917	71	33	336.831	861.738	311.843
Uitgaven	0	0	71	33	336.831	861.738	311.843
8.18 Nader te wijzen uitgaven	0	0	71	33	336.831	861.738	311.843
<i>Fonds</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>71</i>	<i>33</i>	<i>336.831</i>	<i>861.738</i>	<i>311.843</i>
Fonds	0	0	71	33	336.831	861.738	311.843
Ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0

Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten (bedragen x € 1.000)											
Art.	Verplichtingen	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
		804.054	804.054	574.054	623.054	726.062	734.054	686.930	654.054	654.054	666.633
	Uitgaven	774.054	774.054	574.054	623.054	726.062	734.054	686.930	654.054	654.054	666.633
8.18	Nader te wijzen uitgaven	774.054	774.054	574.054	623.054	726.062	734.054	686.930	654.054	654.054	666.633
	Fonds	774.054	774.054	574.054	623.054	726.062	734.054	686.930	654.054	654.054	666.633
	Fonds	774.054	774.054	574.054	623.054	726.062	734.054	686.930	654.054	654.054	666.633
	Ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Op dit artikel worden de overige uitgaven en ontvangsten opgenomen. Het betreft uitgaven en/of ontvangsten die op een later moment toegedeeld moeten worden aan de beleidsartikelen van het DMF. Een voorbeeld hiervan is de uitgekeerde loon- en prijsbijstelling, die nog moet worden verdeeld over de afzonderlijke artikelen; dit budget wordt tussentijds aangehouden op dit artikel.

4. BIJLAGEN

4.1 Bijlage instandhouding vastgoed

In deze bijlage wordt een toelichting gegeven op de instandhouding van het vastgoed van Defensie.

1. Instandhouding van het vastgoed

Scope van instandhouding

Onder instandhouding vallen alle activiteiten op het vlak van het onderhouden van het vastgoed in eigendom, de huur van vastgoed en de inrichting van ruimten. Daarnaast vallen ook de Commandanten Voorzieningen (COVO) voor kleine aanpassingen binnen de scope, net als adviesuren van het Rijksvastgoedbedrijf (RVB). Aanpassingen aan nieuwe wetgeving en verduurzaming van vastgoed vallen onder investeringen, tenzij deze bij onderhoud gelijk mee te nemen zijn. Door de ruimere definitie van instandhouding is de budgettrek in onderstaande tabel groter dan die opgenomen in het strategisch vastgoedplan.

Aanpak instandhouding

Voor het onderhoud van het vastgoed wordt onderscheid gemaakt tussen planbaar en niet-planbaar onderhoud. Planbaar onderhoud (PO) wordt gepland op basis van inspecties die worden verzorgd door het RVB. Niet-planbaar onderhoud (NPO) vindt plaats op moment dat storingen optreden. Periodiek worden gebouwen geïnspecteerd om de staat van het vastgoed vast te stellen. Het streven is om gemiddeld genomen een gebouw een keer in de zes jaar te inspecteren. Op dit moment wordt bij het RVB een onderhoudsmanagementsysteem (OMS) geïmplementeerd waardoor frequenter, near realtime inzicht gaat ontstaan in de staat van het vastgoed.

De bevindingen uit de inspecties worden afgezet ten opzichte van het gevraagde kwaliteitsniveau en worden daarna via het Meerjarig Onderhoudsplan (MJOP) geprioriteerd en afgestemd met de Defensieonderdelen. Hierbij wordt gekeken naar criteria zoals veiligheid, wettelijke verplichting en operationele noodzaak. NPO betreft de herstelwerkzaamheden en reparaties die niet zijn voorzien en niet kunnen wachten om opgenomen te worden in het MJOP. Ook het opheffen van mankementen naar aanleiding van keuringen wordt vanuit het NPO betaald. Voor een gezonde portefeuille zou een verhouding tussen PO en NPO van 80 / 20 verwacht worden. In werkelijkheid is door de achterstanden in onderhoud die verhouding 41 / 59.

Binnen instandhouding kan onderscheid gemaakt worden in de volgende activiteiten die het RVB voor Defensie uitvoert:

- Instandhouding Gebouwen
- Instandhouding Start & Rolbanen
- Instandhouding ECT (ondergrondse infra, wegen, havens)
- Instandhouding Schietbanen
- Cyclisch Terrein Technisch onderhoud (bos- en groenvoorziening)
- Vastgoedinformatie
- Juridisch- en omgevingsbeheer
- Keuringen

Instandhouding van Beveiligingssystemen wordt op dit moment door RVB uitgevoerd, maar gaat met de implementatie van DBBS over naar Defensie. Ook de instandhouding van vastgoed buiten Nederland voert Defensie zelf uit, net als de storingen via de Servicedienst Vastgoed Defensie.

Het huidige vastgoed is, ondanks de extra inspanningen in de voorgaande kabinetsperiodes vaak verouderd, niet duurzaam, slecht onderhouden en duur. Defensie wil modern vastgoed dat optimaal bijdraagt aan de gereedstelling en inzet van de krijgsmacht en heeft daarom behoefte aan kazernes die aantrekkelijk zijn om in te werken en wonen, die duurzaam en betaalbaar zijn en op logische plekken staan in Nederland. Om de vastgoedportefeuille in balans te krijgen zijn ingrijpende keuzes nodig. In de kamerbrief 'Strategisch Vastgoedplan 2022' (Kamerstukken II, 2022/23, [36124, nr. 12](#)) zijn de kaders, doelstellingen en aanpak voor het Defensie-vastgoed nader toegelicht.

Met het RVB worden in een jaaropdracht afspraken gemaakt over de te leveren prestaties en de hiervoor beschikbare middelen. Het RVB is verantwoordelijk voor de uitvoering van de daarbij horende beheer- en onderhoudsregimes. De prestaties van vastgoed en infrastructuur worden gemeten en uitgedrukt in prestatie-indicatoren. De indicatoren leggen de verbinding tussen de sturing op en verantwoording over de prestaties.

Kengetallen

Defensie heeft met het RVB een afspraak gemaakt over de hoeveelheid te beheren vastgoed en om tenminste 90 procent van de wettelijke keuringen voor installaties tijdig goedgekeurd te hebben. Defensie is met het RVB in overleg over het verbeteren van de informatievoorziening, rapportage-systematiek en meetindicatoren, zoals hersteltijd storingen, projecttevredenheid, inspecties en doelmatigheid. Mede als gevolg van de voortgang op dit onderwerp is de ernstige onvolkomenheid van de Algemene Rekenkamer voor vastgoedbeheer afgeschaald naar een onvolkomenheid (Kamerstuk [36360-X-2](#)).

Tabel 10 Kengetallen per 01-01-2024		
Kengetal	Indicator	Hoeveelheid
Bruto Vloer Oppervlakte (x 1.000)	Aantal m ² kantoren, lesgebouwen, restaurants en recreatie	2.011
	Aantal m ² legering	828
	Aantal m ² magazijnen, stallingen en bunkers	1.830
	Aantal m ² werkplaatsen, installaties en facilitair	1.050
	Aantal m ² overige gebouwen	285
	Aantal m ² totaal	6.004
Keuringen	% installaties	90%

2. Budgettaire aspecten

In de Kamerbrief 'Strategisch Vastgoedplan 2022' (Kamerstukken II, 2022/23, [36124, nr. 12](#)) die in december 2022 met de Kamer is gedeeld, worden de kaders en doelstellingen van het Strategisch Vastgoedplan uiteengezet. Doel is om een vastgoedportefeuille te realiseren die de taakuitvoering optimaal ondersteunt en toekomstbestendig is. Om de transformatie van het vastgoed te kunnen realiseren, is in de Defensienota 2022 het budget voor vastgoed structureel verhoogd. Het geld hiervoor is met de afgelopen eerste suppletoire begroting toegevoegd aan de DMF-begroting. De potentiële positieve disbalans in 2023 kan gebruikt worden om de jaren 2024 t/m 2026 te compenseren. Vanaf 2029 wordt, afhankelijk van de uitvoering van het Strategisch Vastgoedplan, een positieve disbalans verwacht die ingezet kan worden voor de benodigde vastgoed (vervangings-)investeringen.

Tabel 11 Behoefte en budget

Artikelonderdeel		2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
DMF 5.2	Instandhouding									
	Behoefte/raming	453.482	568.424	557.301	544.999	547.311	513.639	515.912	503.444	494.570
	Budget	453.482	544.101	507.301	504.999	507.311	513.639	515.912	513.444	514.570
	Potentiele disbalans	-	- 24.323	- 50.000	- 40.000	- 40.000	-	-	10.000	20.000
Artikelonderdeel		2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	
DMF 5.2	Instandhouding									
	Behoefte/raming	488.658	478.031	441.535	421.726	401.701	401.509	401.266	393.401	
	Budget	518.658	518.031	501.535	501.726	501.701	501.509	501.266	493.401	
	Potentiele disbalans	30.000	40.000	60.000	80.000	100.000	100.000	100.000	100.000	

3. Overig

Defensie heeft een aantal instandhoudingsprogramma's opgenomen in de investeringen, met name op het gebied van Keukens en Legering. Het betreft vervangingsinvesteringen en zijn daarom geen onderdeel van het instandhoudingsbudget, maar dragen wel gericht bij aan het wegwerken van achterstanden en het verbeteren van het leefklimaat.

4.2 Bijlage verdiepingshoofdstuk

Artikel 1: Defensiebreed materieel

Tabel 12 Artikel 1: Defensiebreed materieel (bedragen x € 1000)																
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
Stand																
ontwerpbegroting																
2024	2.089.353	2.262.208	2.253.615	1.760.074	1.719.992	1.492.688	1.329.111	1.134.887	1.073.184	1.157.673	1.322.275	1.723.358	1.991.399	2.254.833	1.652.688	0
Mutatie 1e																
suppletoire																
begroting 2024	-123.959	-141.789	-10.036	-90.096	130.036	-	-177.875	-67.256	-68.347	-84.574	-65.282	-65.283	-68.484	-65.286	-65.276	1.644.203
Mutatie																
suppletoire																
begroting																
Prinsjesdag 2024	-237.505	-156.505	-20.143	87.678	85.502	87.770	40.949	93.526	122.141	43.886	67.612	70.032	89.413	89.649	88.625	104.405
Nieuwe mutaties	0	-21.566	-1.401	-79.589	-63.913	208.495	369.549	320.433	344.777	465.948	499.799	390.793	431.622	455.762	433.913	450.893
Herfasering																
tussen																
Defensiebreed-,																
Land- en																
Maritiem																
materieel	0	-17.311	27.779	2.362	34	34	34	34	34	34	34	34	34	34	34	34
Munitievoorraden																
reservendelen.	0	-17.248	-32.285	-17.248	-2.210	-2.210	-2.210	-2.210	-2.210	-2.210	-2.210	-2.210	-2.210	-2.210	-2.210	-2.210
Verdeling van de																
middelen uit het																
Hoofdlijnakkoord	0	0	0	-101.667	-67.606	204.997	366.127	317.011	341.354	462.525	481.876	386.760	428.593	452.339	430.490	447.436
Realistisch																
kasritme	1.727.889	1.942.348	2.222.035	1.678.067	1.611.545	1.740.833	1.561.734	1.481.590	1.471.755	1.582.933	1.824.404	2.118.900	2.443.950	2.734.958	2.109.950	2.199.501
Overige mutaties	0	12.993	3.105	36.964	5.869	5.674	5.598	5.598	5.599	5.599	20.099	6.209	5.205	5.599	5.599	5.633
Stand																
ontwerpbegroting																
2025	1.727.889	1.942.348	2.222.035	1.678.067	1.611.545	1.740.833	1.561.734	1.481.590	1.471.755	1.582.933	1.824.404	2.118.900	2.443.950	2.734.958	2.109.950	2.199.501

Artikel 2: Maritiem materieel

Tabel 13 Artikel 2: Maritiem materieel (bedragen x € 1000)																
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
Stand																
ontwerpbegroting																
2024	1.482.684	1.397.914	1.660.689	1.734.239	1.949.284	2.078.603	2.418.156	2.953.783	3.008.465	2.862.309	2.341.577	2.101.420	941.934	821.845	1.273.132	0
Mutatie 1e																
suppletoire																
begroting 2024	- 232.573	- 212.955	224.763	146.826	126.408	- 24.781	- 32.929	- 27.854	- 9.587	- 11.256	- 7.854	- 7.838	- 4.635	- 7.124	- 4.066	1.269.744
Mutatie																
suppletoire																
begroting																
Prinsjedag 2024	- 95.329	48.008	210.794	52.904	66.197	134.268	67.002	66.600	66.603	66.603	71.998	40.784	72.002	71.829	71.623	71.963
Nieuwe mutaties	0	29.085	3.701	- 41.737	98.668	111.536	242.111	451.407	414.562	524.497	417.440	303.110	259.290	235.272	300.244	231.658
Herfasering tussen																
Defensiebreed materieel en																
Maritiem materieel	0	19.920	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Realistisch kasritme	1.154.782	1.262.052	2.099.947	1.892.232	2.240.557	2.299.626	2.694.340	3.443.936	3.480.043	3.442.153	2.823.161	2.437.476	1.268.591	1.121.822	1.640.933	1.573.365
Verdeling van de middelen uit het Hoofdlijnakkkoord	0	0	0	- 44.138	97.617	111.010	241.808	451.471	414.617	524.541	417.484	303.154	260.577	235.316	300.288	231.736
Overige mutaties	0	9.165	3.701	2.401	1.051	526	303	- 64	- 55	- 44	- 44	- 44	- 1.287	- 44	- 44	- 78
Stand																
ontwerpbegroting																
2025	1.154.782	1.262.052	2.099.947	1.892.232	2.240.557	2.299.626	2.694.340	3.443.936	3.480.043	3.442.153	2.823.161	2.437.476	1.268.591	1.121.822	1.640.933	1.573.365

Artikel 3: Land materieel

Tabel 14 Artikel 3: Land materieel (bedragen x € 1000)																
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
Stand																
ontwerpbegroting																
2024	1.969.225	2.687.903	1.994.741	1.646.820	1.648.326	1.638.229	1.636.849	1.330.348	1.117.355	994.623	1.402.665	1.627.066	1.857.344	1.840.790	1.484.550	0
Mutatie 1e																
suppletoire																
begroting 2024	- 251.766	- 267.676	498.092	27.371	91.712	- 58.797	- 42.680	- 43.572	- 77.865	- 71.567	- 78.469	- 79.007	- 77.847	25.667	5.716	1.418.519
Mutatie																
suppletoire																
begroting																
Prinsjesdag 2024	- 181.892	64.771	- 91.851	1.156.091	1.128.549	1.067.707	441.814	323.529	386.669	193.726	84.112	115.190	83.350	83.475	84.676	84.460
Nieuwe mutaties	0	- 123.992	- 21.268	- 143.536	- 157.045	42.146	103.766	3.190	74.160	82.499	104.481	231.987	275.654	282.658	257.968	274.713
Herfasering																
tussen																
Defensiebreed																
materieel en																
Land materieel	0	- 2.609	- 27.779	- 2.362	- 34	- 34	- 34	- 34	- 34	- 34	- 34	- 34	- 34	- 34	- 34	- 34
Realistisch																
kasritme	1.535.567	2.252.190	2.379.714	2.723.018	2.747.814	2.725.557	2.139.749	1.613.495	1.500.319	1.199.281	1.512.789	1.895.236	2.138.501	2.232.590	1.832.910	1.777.692
Verdeling van de																
middelen uit het																
Hoofdlijnakkoord	0	0	0	- 145.877	- 192.809	- 52.027	104.274	3.209	74.179	82.518	119.000	232.616	270.813	282.677	257.987	274.732
Overige mutaties	0	- 12.567	6.511	- 31.569	- 474	57.935	- 474	15	15	15	- 14.485	- 595	4.875	15	15	15
Stand																
ontwerpbegroting																
2025	1.535.567	2.361.006	2.379.714	2.686.746	2.711.542	2.689.285	2.139.749	1.613.495	1.500.319	1.199.281	1.512.789	1.895.236	2.138.501	2.232.590	1.832.910	1.777.692

Artikel 4: Lucht materieel

Tabel 15 Artikel 4: Lucht materieel (bedragen x € 1000)																
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
Stand																
ontwerpbegroting																
2024	2.568.092	2.326.435	2.098.783	2.564.381	2.289.955	1.875.394	1.306.159	1.385.602	1.471.566	1.368.112	1.323.220	1.388.126	2.177.783	1.905.648	2.355.215	0
Mutatie 1e																
suppletoire																
begroting 2024	- 594.617	- 59.095	274.861	119.649	73.213	50.870	52.464	- 46.067	- 28.238	- 25.067	- 24.851	- 25.937	- 33.797	- 41.304	- 66.213	2.362.484
Mutatie																
suppletoire																
begroting																
Prinsjedag 2024	- 226.109	- 133.964	- 87.706	81.108	72.239	63.091	- 78.361	- 93.533	- 97.651	- 104.805	- 105.026	- 105.024	- 103.718	- 103.860	- 103.840	- 102.756
Nieuwe mutaties	0	21.582	56.508	224.361	169.677	272.061	266.698	257.521	278.014	282.238	240.992	367.506	355.992	379.396	363.498	362.466
Munitievoorraden																
reservendelen.	0	17248	32.285	17248	2.210	2.210	2.210	2.210	2.210	2.210	2.210	2.210	2.210	2.210	2.210	2.210
MLU NH-90	0	14.000	36.650	5.100	2.500	1.200	1.200	1.200	7.150	200	200	200	200	200	200	200
Realistisch																
kasritme	1.747.366	2.154.958	2.342.446	2.989.499	2.605.084	2.261.416	1.546.960	1.503.523	1.623.691	1.520.478	1.434.335	1.624.671	2.396.260	2.139.880	2.548.660	2.622.194
Verdeling van de																
middelen uit het																
Hoofdlijnakkoord	0	0	0	211.419	174.373	336.466	272.471	263.496	278.049	289.234	247.988	374.502	366.211	386.392	370.344	369.312
Overige mutaties	0	- 9.666	- 12.427	- 9.406	- 9.406	- 67.815	- 9.183	- 9.385	- 9.395	- 9.406	- 9.406	- 9.406	- 12.629	- 9.406	- 9.256	- 9.256
Stand																
ontwerpbegroting																
2025	1.747.366	2.154.958	2.342.446	2.989.499	2.605.084	2.261.416	1.546.960	1.503.523	1.623.691	1.520.478	1.434.335	1.624.671	2.396.260	2.139.880	2.548.660	2.622.194

Artikel 5: Infrastructuur en Vastgoed

Tabel 16 Artikel 5: Infrastructuur en Vastgoed (bedragen x € 1000)																
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
Stand																
ontwerpbegroting																
2024	982.991	977.021	1.398.755	1.310.346	1.315.514	1.282.970	1.473.918	1.456.758	1.453.109	1.401.497	1.029.552	1.024.940	967.499	982.303	978.205	0
Mutatie 1e																
suppletoire																
begroting 2024	77.691	195.946	163.993	8.993	4.956	250.352	21.087	48.382	48.451	55.840	48.450	48.450	48.450	48.449	48.385	1.024.524
Mutatie																
suppletoire																
begroting																
Prinsjesdag 2024	95.120	3.322	53.026	117.168	116.659	114.432	49.481	49.512	49.512	49.512	47.017	47.017	47.017	47.017	47.017	47.017
Nieuwe mutaties	0	42.361	0	29.160	46.996	48.501	21.988	40.806	20.386	935	11.118	33.597	41.154	43.501	38.616	41.929
Bijdrage van BZK voor																
verduurzaming																
Rijksvastgoed	0	42.361	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Verdeling van de																
middelen uit het																
Hoofdfijnakkoord	0	0	0	29.160	46.996	48.501	22.217	41.115	20.695	626	10.809	33.288	40.845	43.192	38.307	41.620
Realistisch																
kasritme	965.562	826.758	1.615.774	1.389.361	1.380.221	1.599.253	1.480.324	1.513.846	1.530.686	1.507.784	1.136.137	1.154.004	1.104.120	1.121.270	1.112.223	1.113.470
Overige mutaties	0	0	0	0	0	0	229	309	309	309	309	309	309	309	309	309
Stand																
ontwerpbegroting																
2025	965.562	826.758	1.615.774	1.389.361	1.380.221	1.599.253	1.480.324	1.513.846	1.530.686	1.507.784	1.136.137	1.154.004	1.104.120	1.121.270	1.112.223	1.113.470

Artikel 6: IT

Tabel 17 Artikel 6: IT (bedragen x € 1000)																
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
Stand																
ontwerpbegroting																
2024	1.816.435	1.369.419	1.520.721	1.325.505	1.301.841	1.521.589	1.556.777	1.420.672	1.522.209	1.851.900	1.832.958	1.375.186	1.326.861	1.334.215	1.334.321	0
Mutatie 1e																
suppletoire																
begroting 2024	- 440.985	- 107.356	108.599	191.817	159.528	85.276	- 21.949	- 22.202	- 22.202	- 22.202	- 22.202	- 22.202	- 22.355	- 22.355	- 19.055	1.359.289
Mutatie																
suppletoire																
begroting																
Prinsjesdag 2024	- 263.744	61.733	69.729	177.344	177.434	173.507	64.167	64.167	64.143	64.146	64.149	62.911	62.914	62.628	62.636	- 50.183
Nieuwe mutaties	0	- 95.494	- 36.107	22.435	23.985	25.815	- 1.329	- 1.329	- 7.279	- 329	- 329	- 329	- 329	- 329	- 329	- 329
Realistisch																
kasritme	1.111.706	1.147.327	1.662.942	1.744.093	1.689.780	1.833.178	1.597.666	1.461.308	1.556.871	1.893.515	1.874.576	1.415.566	1.367.091	1.374.159	1.377.573	1.308.777
MLU NH-90	0	- 14.000	- 36.650	- 5.100	- 2.500	- 1.200	- 1.200	- 1.200	- 7.150	- 200	- 200	- 200	- 200	- 200	- 200	- 200
Overige mutaties	0	- 519	543	543	- 507	24	- 129	- 129	- 129	- 129	- 129	- 129	- 129	- 129	- 129	- 129
Stand																
ontwerpbegroting																
2025	1.111.706	1.228.302	1.662.942	1.717.101	1.662.788	1.806.187	1.597.666	1.461.308	1.556.871	1.893.515	1.874.576	1.415.566	1.367.091	1.374.159	1.377.573	1.308.777

Artikel 7: Bijdragen andere begrotingen Rijk

Tabel 18 Artikel 7: Bijdragen andere begrotingen Rijk (ontvangsten) (bedragen x € 1000)																
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
Stand																
ontwerpbegroting																
2024	10.792.237	10.947.797	10.779.655	10.193.654	10.065.201	9.742.042	9.577.279	9.538.359	9.502.097	9.492.323	9.108.356	9.096.205	9.118.929	9.101.065	9.016.562	0
Mutatie 1e																
suppletoire																
begroting 2024	1.827.116	- 668.923	1.592.335	700.775	1.120.842	551.703	552.847	638.334	639.115	638.077	646.695	645.086	638.235	629.628	614.200	9.731.923
Mutatie																
suppletoire																
begroting																
2024	8.965.121	10.320.641	12.373.423	10.893.362	11.182.576	10.290.089	10.126.470	10.173.037	10.137.556	10.126.744	9.751.395	9.737.635	9.753.508	- 9.727.037	9.627.256	9.728.417
Nieuwe mutaties	0	41.767	1.433	- 1.067	- 3.467	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.506	- 3.506
Bijdrage van BZK																
verduurzaming																
Rijksvastgoed	0	42.361	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Overige mutaties	0	- 594	1.433	- 1.067	- 3.467	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.656	- 3.506	- 3.506
Stand																
ontwerpbegroting																
2025	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten

Tabel 19 Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten (bedragen x € 1000)																
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039
Stand ontwerpbegroting 2024	14.877	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	105.322	82.194	0
Mutatie 1e suppletoire begroting 2024	453.145	328.921	326.063	308.201	804.973	296.903	796.903	796.903	796.903	796.903	796.903	796.903	796.903	691.581	714.709	796.903
Mutatie suppletoire begroting Prinsjesdag 2024	- 468.022	- 328.850	- 326.030	- 300.370	- 297.235	- 289.060	- 326.849	- 326.849	- 296.849	- 296.849	- 296.849	- 296.849	- 296.849	- 296.849	- 296.849	- 296.849
Nieuwe mutaties	0	0	0	329.000	354.000	304.000	304.000	304.000	74.000	123.000	226.008	234.000	186.876	154.000	154.000	166.579
Verdeling van de middelen uit het Hoofdlijnakkkoord	0	0	0	329.000	354.000	304.000	304.000	304.000	74.000	123.000	226.008	234.000	186.876	154.000	154.000	166.579
Stand ontwerpbegroting 2025	0	71	33	336.831	861.738	311.843	774.054	774.054	574.054	623.054	726.062	734.054	686.930	654.054	654.054	666.633

4.3 Bijlage NGF

Tabel 20 Totaal uitgaven NGF uitgaven

	Totaal toegekend NGF- budget	t-2 t-1		t	t+1	t+2	t+3	t+4	t+5	t+6	t+7
Totaal uitgaven NGF- projecten	101.744.545			9.688.589	11.863.642	13.722.418	15.004.773	13.550.517	13.473.193	13.320.934	11.120.483
<i>Subtotaal uitgaven project Polaris</i>	101.744.545			9.688.589	11.863.642	13.722.418	15.004.773	13.550.517	13.473.193	13.320.934	11.120.483

Het Nationaal Groeifonds (NGF) is een nationaal investeringsfonds met als doel het verdienvermogen van Nederland te vergroten door te investeren in projecten die zorgen voor economische groei.

Het kabinet besteedt € 101,7 miljoen aan het project POLARIS (Pathway towards Opportunities for Large scale Applications of Radically Integrated Systems). Het project realiseert technologische doorbraken in het ontwikkelen van micro-elektronische 'Radio Frequency' (RF)-systemen. Die technologie heeft veel potentiële maatschappelijke toepassingen.

Door het project worden de zogeheten 'ecosystemen' radar, MRI en telecommunicatie samengebracht in het 'Polaris consortium'. Dat bestaat uit kennisinstituten, industrie, midden- en kleinbedrijven, regionale ontwikkelingsorganisaties en universiteiten.

Voor Defensie is de RF-technologie belangrijk, met name voor de Koninklijke Marine. Door de samenwerking is het mogelijk om radarsystemen te ontwikkelen met een groter waarnemingsbereik. Ook kunnen de systemen worden geleverd aan bondgenoten.

4.4 Bijlage afkortingen

Tabel 21	
Afkorting	Omschrijving
AGW	Assortimentsgewijs werken
AWR	Afwijkingsrapportage
BTW	Belasting Toegevoegde Waarde
C-130	transportvliegtuig
CEMA	Cyber Electromagnetic Activities
CLAS	Commando Landstrijdkrachten
CLSK	Commando Luchtstrijdkrachten
CODEMA	Commissie Ontwikkeling Defensie Materieel
CODEMO	Commissie Defensie Materieel Ontwikkeling
COMMIT	Commando Materieel en IT
COTS/MOTS	Commercial/Military Off The Shelf
COVO	Commandanten Voorzieningen
C-RAM	Counter Rocketers, Artillery & Mortars
CSS	Combat Support Ship
CV-90	Infanterie Gevechtsvoertuig
CZSK	Commando ZeeStrijdkrachten
DBBS	Defensie Bewaking- en Beveiligingssysteem
DLP	Defensie Lifecycle Plan
DMF	DefensieMaterieelbegrotingsFonds
DMI	Directie Materiele Instandhouding
DMP	Defensie Materieel Proces
DmunB	Defensie Munitiebedrijf
DOKS	Defensie Operationeel Kledingsysteem
DOSCO	Defensie OndersteuningsCommando
DPO	Defensieprojectenoverzicht
DVOW	Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen
EDA	European Defence Agency
EDF	Europees Defensie Fonds
ELOT	End Life of Type
EOV	Elektronische Oorlogsvoering
EU	Europese Unie
EZK	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
F-16	Jachtvliegtuig
F-35	Vijfde generatie jachtvliegtuig
FIN	Ministerie van Financiën
FMS	Foreign Military Sales
FOXTROT	Draadloze IT infrastructuur en command- en controlsystemen
FTP	Fast Track Procurement
GPW	Groot Pantserwielvoertuig
GrIT	Grensverleggende Informatie Technologie
HR	Human Resources
IBO	Interdepartementaal Beleidsonderzoek
IGO	Informatie Gestuurd Optreden
IGV	Infanterie Gevechtsvoertuig
IP	Instandhoudingsprogramma
IT	Informatietechnologie (incl communicatie)
JenV	Ministerie van Justitie en Veiligheid
JIVC	Joint Informatievoorzieningscommando
JSS	Joint Support Ship
KMar	Koninklijke Marechaussee
KORV	Kader Overname Rijksvastgoed

Afkorting	Omschrijving
KPU	Kleding en Persoonlijke Uitrusting
LCF	Luchtverdedigings- en Commandofregatten
LPD	Landing Platform Dock
MALE UAV	Medium Altitude Long Endurance Unmanned Aerial Vehicle
MARIN	Maritime Research Institute Netherlands
MILSATCOM	Militaire Satelliet Communicatie
MJOP	Meerjarig Onderhoudsplan
MKB	Midden- en KleinBedrijf
MLU	Midlife Update
MMR	Multi Mlssie Radar
MQ-9	Male UAV
MRAD	Medium Range Air Defence
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NAVO	Noord Atlantische VerdragsOrganisatie
NH-90	Helikopter
NLR	Koninklijk Nederlands Lucht- en Ruimtevaartcentrum
NPO	Niet-planbaar onderhoud
OMS	Onderhoudsmanagementsysteem
OPV	Oceangoing Patrol Vessel
PO	Planbaar onderhoud
RVB	Rijksvastgoedbedrijf
SHORAD).	Short Range Air Defence
SKIA	Strategische Kennis en Innovatie Agenda
SVP	Strategisch Vastgoedplan
TNO	Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek
UAV	Unmanned Aerial Vehicle
US	United States
VOSS	Verbeterd Operationeel Systeem Soldaat